

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

№ 49
(19580)
2022 чылдың
июль 6
среда

Хүннүң үнери — 02:06
Ажары — 21:27
Хүн дурту — 19:14

Садар өртээ
хостуг

12+

Тыва хойнун хоюг дүгү — чымчак «алдын»

/ "Дүк" губернатор төлевилелин киржикчизи — Алексей Сарыглар.

Материалды 4-кү арындан номчуур.

Кызыл хоорайга чаа бажыңнар немежир

Тывада чурттаар оран-сава өртек-үнезинге хамаарышкан айтырыг сөөл-
гү чылдарда чидиглензе-чидиглензе, Кызыл хоорай эң-не аар өртектиг
бажыңнарлыг хоорайларның санынче кире берген турганын билир бис.

\ 3-кү арында

Чадаанадан шыдыраачы эмчи — Орлан Сарыглар

Шаг төөгүден алыр болза, Тываның тос кожууннарының аразындан
Чөөн-Хемчикти күрүне баштыңчылары, чүгүрүк аъттар ээлери, мөгелер
дээш-ле кандыг-даа эртем-мергежилдиг улустуң чурту деп болур.

\ 9-кү арында

17

губернатор төлевилели Тывада боттанып турар

Тывада турисчи ачы-дуза чедирилгезиниң талазы-биле эксперттер ажылдап турар

Тываның Культура болгаш туризм яамызы чон чурттадыр коллективтиг чепсектерниң – аалчылар бажыңнарының, турисчи баазаларның, Дус-Хөлде пансионаттарның удуртукчуларын хоойлунуң негелдези ёзугаар тускай класстарга чарар чурумну (классификация) эртеринче чалап турар.

Чон чурттадыр коллективтиг чепсектерни республикада ажылының аайы-биле чедип келген, аккредитация эрткен эксперттер чорудар.

РФ-тиң Чазаның 2020 чылдың ноябрь 18-те үнген 1860 дугаарлыг «Аалчылар бажыңнарын классификациялаар дүрүмнү бадылаарының дугайында» деп дужаалыга болгаш «Россия Федерациязынга турисчи ажил-агыйны чорударының үндесиннериниң дугайында» хоойлуга өскерилгелер кириериниң дугайында» 16 дугаар Федералдыг хоойлуга дүүштүр чон чурттадыр коллективтиг чепсектерни класстарга чарары 2022 чылдың январь 1-ден эгелеп албан апарган. Чон чурттадыр коллективтиг чепсектер классификациязының тывысканы херечилели чокка чон чурттадыр болза, административтиг харыы-салгага онаажыр, 500 муң рубльден өрү түңнүг торгаалды төлээр апаар.

Классификация эрткен аалчылар бажыңнары күрүнениң биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту, туризм адырын деткиир, чижээлээр-ге, Ростуризмниң турисчи аргыжылгазының «турисчи кэшбек» дээн ышкаш программаларына киржи болур. Ол ышкаш <https://классификация-туризм.рф/> деп сайтыда аалчылар бажыңнарының даңзызынче кирер.

Классификация эртер талазы-биле арга-сүме алырда, дараазында телефоннар дугаарларынче долгап болур.

ТР-ниң Культура болгаш туризм яамызы: +7 (39422) 3-44-33; Туризмниң медээ төвү: +7 (39422) 2-45-45.

Документилер белеткээринге хамаарышкан айтырыгларны эксперттерге салып болур: +7 912 243 11 09, +7 921 953 60 74.

/ Тываның Чазаның парлалга албаны.

Электри хандырылгазының дузазы-биле одаарын саналдаан

ТЫВАДА АГААР ХИРЛЕНДИРЕРИН ЭВЭЭЖЕДИРИ-БИЛЕ ЭЛЕКТРИ ХАНДЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ОДАЛГАЗЫНЧЕ ШИЛЧИИРИН ӨӨРЕНИП КӨРҮП ТУРАР

РФ-тиң Бойдус курлавырларының болгаш экология яамызы Россияның долгандыр турар хүрээлелдиң гидрометеорологиязы болгаш мониторингизиниң талазы-биле федералдыг албанының көргүзүглерин барымдаалап, агаары хирленип турар 29 хоорайның даңзызынче Кызыл хоорайны кириген. Ол хоорайлар «Арыг агаар» деп федералдыг төлевилелге киржиринче кордап турарлар.

Агаарны хирлендирбизиниң бир аргазы – электри дузазы-биле одалга дээрзин өөренип көрүп турар. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының ораалчызының хүлээлгезин күүседип турар Мерген Дагбаның эрттиргени хуралга «Тываэнерго» АН-ниң башкарыкчы директору Антон Лукин Тываның найысылалының болгаш Каа-Хем суурнуң хууда ажил-агый черлерин, бажыңнары электри хандырылгазының дузазы-биле одаарын саналдаан.

Эрткен чазын Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг-биле «Россети Сибирь» АН-ның генералдыг директору Павел Акилин ужуражып тура, хөмүр-даш-биле одаар бажыңнары электри хандырылгазының дузазы-биле одалгаже шилчидериниң дугайында дугурушкан турган. Ынчан ийи тала электри дузазы-биле одалгаже массалыг шилчилге улуг белеткел ажылдарын негээр дээрзин чугаалашкан. Ол ышкаш кылыр ажылдарны баш бурунгаар санап-түңнеп алырын дугурушканнар.

«Тываэнерго» АН Кызыл

хоорайны болгаш Каа-Хем суурну электри дузазы-биле одалгаже 4 кезектеп шилчидериниң төлевилелин ажылдап кылган. Ол шилчилгени кылырда, электри шугумнарын чаартыр, бажыңнары ук одалгага чогуур эт-херексел-биле чүмнээр, чырык хандырылгазының өрттээн күрүнениң субсидиязының дузазы-биле бадырар аргаларын ажылдап кылыр.

Төлевилел ёзугаар 14 749 бажыңны электри одалгазынче шилчидери көрдүнген. Ону боттандыраарына 110 мегаватт (МВт) хереглеттинер. Ынчангыш немей чаа «Эне-Сай» деп электри подстанциязын тудар болгаш ажыглалче кириер, «Вавилинская» деп подстанцияны, 200 трансформатор подстанциязын, 1 186 километр электри шугумнарын чаа одалга системазына таарыштыр эде кылыр. Оларны кылырынга 6,520 млрд

рубль хереглеттинер. 14 749 бажыңнарының иштинге электри одалгазының эт-херекселин салырынга 0,627 млрд рубль хереглеттинер. Электри дузазы-биле одалганың өрттээн чиигедир сорулгалыг субсидия бээринче эрге-чагырга чыл санында 0,634 млрд рубльди чарыгдаар апаар. «Тываэнерго» АН-ның санап турары-биле алырга, Кызыл хоорайны болгаш Каа-Хем суурну электри одалгазынче бүрүнү-биле кирип, үстүндө адаттыг хемчеглерни боттандыраарына 5 чылдан эвээш эвес үе негеттинер.

Компания электри хандырылгазының одалгазы-биле хөмүр-даш-биле печка одаарының чарыгдалын база деңнеп, санап көргөн. Саналганың көргүзүглерин-биле алырга, электри одалгазының чарыгдалы хөмүр-даш-биле одалганың чарыгдалындан ашпас болуп турар.

Чазак Даргазының ораалчызының албан-хүлээлгезин күүседип турар Мерген Дагба 2023 чылдың сентябрь 1-ден эгелеп Тываның найысылалына агаарда хоралыг бүдүмелдерни арыглаар шенелде ажыл (эксперимент) эгелээр дээрзин база ол ажыл 2023–2024 чылдарда үргүлчүлээрин медеглээн. Баш бурунгаар даап бодап турары-биле, 2025 чылдың июль айдан бээр «Арыг агаар» федералдыг төлевилелдиң киржикчилери хоорайларга агаарны экижидеринге тураскааткан комплекстиг хемчеглерни чорудар. Ол ышкаш Тываның Чазанда электри хандырылгазы-биле одалганы субсидиялаарына тус черниң бюджетин-биле чергелештир федералдыг бюджеттен акша-хөреңгини база алыр аргаларны өөренип көрүп турар.

/ Бистиң корр.

«Сибирь каникулдары» национал турисчи төлевилел

ТЫВАЖЕ ТУРИЗМ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ФЕДЕРАЛДЫГ АГЕНТИЛЕЛДИҢ УДУРТУКЧУЗУ КЭЭР

Россияның Туризм талазы-биле федералдыг агентилелиниң удуртукчузу Зарина Догужева июль 7-де респу-

бликаның девискээринге «Сибирь каникулдары» национал турисчи төлевилелди боттандыраарын хынаары-биле Тывага кээр.

Чурт иштинге туризмни сайзырадыры-биле Туризм талазы-биле федералдыг агентилел Тыва Республика, Хакасия болгаш Красноярск крайның девискээрлери-биле эртер «Сибирь каникулдары» деп чаа национал турисчи маршрутту эгелээрин шиитпирлээн турганын сагындыраалы. Маршруттуң тургустунганының кол

утказы – туристерге цивилизациядан дыштанып алыр, Сибирь тайгазынче ханылап кирер болгаш бодунуң шыдамык чоруун хынаар арганы тургузуп бээр болуп турар.

Ук маршрут аайы-биле туристер Сибирьниң кижичетпес черлерин база чурттуң Президентизиниң дыштаныр черлерин сонуургап көөр аргалыг болур. Маршрутка киржир сорулгазын Хакас Республика биле Красноярск крайның туризм адырын харылап турар эрге-чагырга органнары бадыткаан. 2022 чылдың май 14-тен

16-га чедир хүннеринде Тывага «Сибирь каникулдары» деп турнуң эксперт бөлүү кээп чораан болгаш «Алдын-Булак» этнокультурлуг комплекстиң хуралдаар залына оларның ажылының түңнелдерин сайгарып чугаалашкан.

Зарина Догужева ажылдың кайы хире чоруп турарын боду хууда хынап көөр сорулгалыг база Тывага туризм сайзырадырының оруктарын чугаалажыры-биле республикага келир.

/ Бистиң корр.

Кызыл хоорайга чаа бажыңнар немежир

Тывада чурттаар оран-сава өртек-үнезинге хамаарышкан айтырыг сөөлгү чылдарда чидиглензе-чидиглензе, Кызыл хоорай эң-не аар өртектег бажыңнарлыг хоорайларның санынче кире берген турганын билир бис. Ооң кол чылдагаанын экономиканың бир кол дүрүмү-биле тайылбырлап болур: хергелел саналдан оранчок артып эгелээрге, өртек-үне өзер. Тывага чаа бажыңнар туттунмай турганындан саттынып турар бажыңнар саны садып алыкчылардан эвээш болганындан айлап, чылдап өртектерниң өзүп келгениниң бир чылдагааны ол. Шак мындыг байдалды ажыглап алгаш, ризлторлар дээн ыш-каш садыгжы биле садып алыкчыларның аразында кижилерниң боттарынга артык акша ажылдап алыры-биле өртек-үнени улам өстүрерин кызыдып турганы база бар.

Бо хүннерде найысылал хоорайывыста чаъс соонда мөөгүлдер дег ында-мында чаа-чаа бажыңнарның дүргени-биле туттунуп, харын-даа ээн-куруг турган черлерде бүдүн-бүдүн микрорайоннарның өзүп келгенин эскерип болур. Бодум хуумда “кырыкы трасса”-биле халдып эрткен санымда Спутниктен барыын талаже ээн турган

девискээрде өңгүр чараш хөй каът бажыңнарның дүргени-биле туттунуп, каракты өөртүп турар апарганын магадаар мен. Оон-даа өске хоорайның ол-бо кезектеринде чаа туттунуп турар бажыңнар хөй.

Шак бо тудугларга хамаарыштыр Тываның Чазак Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар А.Брокерт делгереңгей тайылбырны берген:

«Чурттаар оран-сава рыногунга шак бо ажылывыстың эки салдар чедиреринге бүзүрүп турар бис – бо чылдың төнчүзүнде база 2023 – 2024 чылдарда хөй санныг чурттаар оран-саваларны ажыглалче кириптер. Тудуг кылыры белең эвес ажыл болгай – анаа-ла бажың тудуп эгелей бербес, чогуур документ-саавырларны кылдырар, төлевилелди кылгаш, чөпшээрер, инженер инфраструктуразын тургузар дээш оон-даа ыңай».

Александр Брокертиң тайылбырлааны-биле, Кызылда элээн хөй объектилер, элээн каш тудуг черлери ажылдап турар. Чижээ, “Новый город” деп тудугжунуң эрткен 2021 чылда эгелээн Ленин – Титов кудумчузунда улуг бажыңы – бо чылын бир бажыңны ажыглалче кирир ужурулуг. Ол-ла тудугжу Спутник джунда Полигонная кудумчузунда хөй аал чурттаар 10 бажың-

ны тудуп турар. Оларның ийизи эргижирээн айыылдыг бажыңнардан чурттакчыларны көжүрер база өскүстерни бажың-биле хандыраар программалар езугаар үлеттинер. А арткан квартираларны садып-саарары көрдүнгөн. Ук бажыңнарның чамдызын бо чылын ажыглалче кириптер.

Бистиң “Восток” КХН 17 дугаар школа чанында “өзүп” үнүп олурар чаа микрорайонда бажыңнарны тудуп турар. Бо чылдың сентябрь-октябрь айларында 2 бажыңны ажыглалче кирир. Ук бажыңнардан элээн каш квартираны Тываның Чазак эргижирээн айыылдыг бажыңнардан чурттакчыларны көжүрер база өскүстерни бажың-биле хандыраар программалар езугаар садып алган. Ооң-биле кады чурттаар оран-сава рыногунга 100 хире квартираны садып-саарары көрдүнгөн. Бо хүнде тудугжу ук квартираларны садып-саарып эгелээн.

“Ол микрорайонга бажыңнар аразынга автомашиналар тургузар чер адааның парковказын бо чылын тудар ужурулуг – деп, А. Брокерт дыңнаткан. – Чанында оон аңгыда, ийи 9 каът болгаш ийи 5 каът бажыңнарның тудуу эгелээн. Ниитизи-биле 17 дугаар школа чанынга 40 муң дөрбелчин метр хемчээлдиг чаа микрорайонну “Восток” КХН тудар”.

Спутникте микрорайоннуң тудуунда элээн каш тудугжу организациялар киржип турар: “Суугу” компаниязы, “Өлчей” КХН, “Кызылстрой” КХН. Бистиң боттарывыстың тудугжу организацияларывыс болуп турарын эскерип болур. Оон аңгыда, ында 825 олуттук школа база туттунуп турар. “Полигонный” микрорайонга тускай тудугжу “Энергострой” 20 хире бажыңны база тудар, оон аңгыда, “Тиелелге-ниң 75 чылы” микрорайонга “Бастион” КХН эвээш каът таун-хауз деп оран-саваларны тудары көрдүнгөн” – деп, А. Брокерт медеглээн.

Чазак Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар А. Брокерт “Мөңгүн” микрорайонга 825 олуттук чаа школаны тудар дээрзин дыңнаткан. Бо хүннерге чедир чер-биле холбашкан нарын айтырыглар шийтпирлеттинген – шак ол девискээрде эрги чурттакчыларындан хөй-ле кызыгаарлаашкыннар артып калган турганы илереттинген. Оон аңгыда, ук девискээрни бок-күзүрүмден аштап-арыглаар талазы-биле улуг ажыл чоруттунган. Бо хүннерде ол кара-кара бажыңнар турган “Шанхайны” кижиги таныыр аргачок – делгем, арыг-силиг шөл апарган. Июль айның ортан үезинде чаа микрорайоннуң

турар девискээрин долгандыр херимнээш, тудуг ажылдарын эгелээр.

“Бо үстүнде адаанывыс улуг тудуг организацияларындан аңгыда, бичежек тудуг черлери база Кызыл хоорайга чаа чуртталга бажыңнары тудар ажылда үлүг-хуузу кирип турар. Чижээ, боттарының акша-хөреңгизи-биле 80 аал чурттаар бажың тудуп турар “Азимут” КХН азы Ангарск бульварында элээн каш 9 каът бажыңнар тудар төлевилелдиг “Өлчей” КХН” – деп, А. Брокерт медеглээн. – Бис тудугжулар-биле доктаамал ужуражып-дужуп, кандыг нарын айтырыглар тургустунуп турарын ылавылап, болдунгу дег дузаны көргүзүп, шыңгыы хыналда адаанда тудуп алган турар бис. Тываның Баштыңы Владислав Товарищтайовичиниң шыңгыы негелдези-биле Тываның Чазак ук бажыңнарның өртек-үнези аар эвес болур кылдыр ажылды чорудуп турар дээрзин чугулалап айтыксап тур мен. 950 миллион рубльге республикавыстың алганы инвестициялыг бюджет чээлизи чылыг, электри болгаш суг хандырылгазынга ук бажыңнарны кожар айтырыгларның чогулгалыг шийтпирлеттинеринче чарыг-даттынар. Келир чылын Күрүне чөвүлелиниң комиссиязы “Иркутский” микрорайонунче угландыраар 350 млн рубльди база чөпшээрээн. Ынчангаш туттунган бажыңнарны чылыг, электри болгаш суг хандырылгазынга кожар айтырыгны мынчалдыр шийтпирлээни ук оран-саваның төнчү өртек-үнезинге эки салдарны чедирер ужурулуг”.

Найысылал Кызыл хоорайывыска чаа-чаа чурттаар оран-савалар туттунуп, чурттакчы чонга таарымчалыг өртектерге саттынып эгелээриниң барымдаалары бар деп болур.

/ И. САНЧАТ белеткээн.

100

хире квартираны
садып-саарар

Чартык чылдың түңнелдери: 17 төлевилел боттанып турар

Бо чылын Тывада 17 губернатор төлевилели боттанып турар. Ынаар «Тываның сүдү», «Чоннуң картофели», «Чоннуң көвүрүү» деп чаа төлевилелдер база кирген.

Чартык чылдың түңнелдери-биле алырга, республикада 40 объектини тудуп турар: 14 биче хүрежир спорт залы («Эзирлерниң уязы»), 12 көдээ культура бажыңы («Сорунза»), 14 көвүрүг («Чоннуң көвүрүү»).

«Кадыкшылдың оруу» төлевилел-биле республиканың 9253

чурттакчызынга халас эмчи дузазын чедирген.

Хөй ажы-төлдүг болгаш эвээш орулгалыг 9253 өг-бүлө «Социал хөмүр-даш» төлевилели-биле одаар чүүлдү алыр.

Хөй ажы-төлдүг болгаш эвээш орулгалыг 22454 өг-бүлө «Улусчу картофель» төлевилелдин ачызында «ийиги хлебтиң» халас үрезиннерин алгаш, олурткан.

«Тываның сүдү» төлевилелдин күүселдези-биле сүт-бараан фермазы болгаш сүт хүлээр пунктулар тургуза-

ры-биле ажылдарны чорудуп турар.

“Өг-бүлө бүрүзүнге бирден эвээш эвес дээди эртемниг уруг” төлевилелинде 5576 школачы киржип турар.

«Эр башкы» – дагдыныкчы болгаш удуртукчу» төлевилел езугаар 1258 эр башкыны республиканың 189 школазынче ажылдаары-биле хаара туткан.

Ол ышкаш республикада «Кеш», «Дүк», «Чурттап турар суурум», «Ивижи өг-бүлөгө эт-херексел» төлевилелдерни боттандырып турарын сагындыраал.

/ ТМГ Медээлер.

Тыва Республиканың көдээ ажил-агыйының кол адырын мал ажылы ээлеп турар болгай. Изиг дүжүп, аалдар мал-маганын чайлагладып көшкен соонда, хой кыргыз-дазы калбаа-биле эгелээр. Шак бо өйде малчыннарга кыргыз алган хой, өшкүзүнүң «чымчак алдынын» дужаап, садып-сайгарар айтырыглар тургустунуп эгелээр.

ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызының сөөлгү берген медээлеринде Тыва Республика шээр мал саны-биле Россияда 5-ки черде чоруп турар. Республикада бо хүнде мал-маганның баш саны 1,5 млн чедип турар, ооң 80 хуузу – 1,2 млн – шээр мал. Чыл санында республиканың 3227 мал ажил-агыйы 1235 тонна дүктү кыргыз ап турар. Регионда малдың баш саны чылдан чылче өзүп турар болганда, ооң дүгүн, кезин болбаазырадыр дугайында айтырыг Чазак деңгелинде тургустунуп турар.

Дүк болбаазырадыр улуг бүдүрүлгелер республикада чогуңдан, бо хүннерге чедир мал дүгүн өске регионнарже садып сайгарып келген. Дүктү хөйү-биле болбаазырадып турар эңне чоок чер Хакасия. Ол ышкаш Тываның хой болгаш өшкү дүгүн садып ап турар улуг бүдүрүлгелерге Ставрополь крайда Невиномыск хоорайда «Триумф» КХН, Усть-Абакан хоорайда «Сибул» КХН, ол-ла хоорайдан хуу сайгарлыкчы Ситников, Черкесск хоорайдан «Квест-А» КХН, Волгоград хоорайда «Петровит», «Волга-Лан» КХН-нер хамааржыр.

Бо чылын республикага өшкү кыргыздазын апрель 20-де эгелээн, а хойну май 23-тен. Мал кыргыздазынга ТР-ниң Күш-ажыл яамызының акшаландырышкыны-биле хой кыргыз дериг-херексел садып алган, бодун ажил-биле хандыртырган хамаатыларның бригадаларын кириштирип турар.

«Дүк» ГУБЕРНАТОР ТӨЛЕВИЛЕЛИ

Тывада дүк болбаазырадыр биче бүдүрүлгелерни шуут чок деп болбас. Чижээлээрге, «Дүк» губернатор төлевилелиниң ачызында республикага 2 төлевилелди боттандыраар аргалыг болган. Кызыл кожуунуң төвү Каа-Хем суурдан хуу сайгарлыкчы Алексей Сарыглар Фермер болгаш көдээ

Тыва хойнуң хоюг дүгү – чымчак «алдын»

/ Аржаана Сарыгларның ширтек даарап олурары.

ажыл-агый кооперативтерин сайзырадыр фондунуң деткимче-биле дүк хүлээр болгаш болбаазырадыр биче цехти тургузуп алган.

Ол ышкаш Эрзинге «Уургайлыг» көдээ ажил-агый кооператив база кидис-биле кылыглар бүдүрер бүрүн дериг-херекселдиг цехти тургузарын планнап турган. Ындыг болбуже 2020–2021 чылдарда кооператив бодунуң төлевилелин боттандырып шыдавайн баргаш, дериг-херекселин Бай-Тайга кожуунда «Дүк» губернатор төлевилелиниң киржикчизинге хүлээди бээр ужурга таварышкан. Улаштыр цехти Тээлиде хуу сайгарлыкчы Аяс Чанзан тургузуп алгаш, тыва өглер кылып эгелээн. Наадым чемпионнары ус-шеверниң кылган шынарлыг өглерин шаңналга алыр аас-кежиктиг болганнар. Арыг дүктен кылган тыва өглерни малчыннарывыс амырап эдилеп турарлар.

ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы тыва өглер бүдүрүп турар салым-чаяанныг мастерлерни деткир сорулга-биле технологтуг дериг-херекселдер-биле хандырган. Ол дээрже дүк чуур агрегат, кургадыр

машина, центрифуга, кидис өөр машина, кургагга арыглаар, дыдар болгаш дыраар машиналар-дыр.

Алексей Сарыгларның 2020 чылдың июнь айдан тура ажилдап эгелээн биче цегинде кидис, хевис, чоорганнар, дөжек-ширтектер, аът дериг-херекселдери база өгнү бүрүнү-биле кылып турар. Сайгарлыкчының ажил-агыйында өг-бүлезин шуптузу киржилгелиг: өөнүң ишти Аржаана Сергеевна кидис кылыгларынга, студент оолдары дыштанылгасында ачазынга өг кылчырынга дузалажып турар. Кидис салыр, өөр дээш бүгү-ле ажилдарны өгнүң кыс ээзи дузалакчызы Мая Сарыглар-биле демнежип кылып турарлар. А ачазы ийи оглу-биле бүрүн өгнү бир бүдүн чартык ай үе иштинде кылыптарлар. Чагыглар үзүлбес. Хой дүгүн чоок-кавының малчыннарындан килограммда 10 рубльга хүлээп ап турарын Аржаана Сергеевна дыңнатты.

Дүк ХҮЛЭЭР АЖЫЛДАР ЭГЕЛЭЭН

Республикага дүк болбаазырадыр ажил-агыйны хөгжүдөр сорулганы Тываның

Чазаа салып турар. 2022 чылда «Дүктүң бирги болбаазырадылгасын чорудар бүдүрүлгө» инвестициялыг төлевилелди боттандыраары-биле Кызыл хоорайда туттунуп турар индустриалдыг парктың девискээринге хой дүгүн аштап-чуггаш, арыг дүктү садып-саарары-биле, дүк хүлээп алыр ажил-агыйны организааарын планнап турар. Ол бүдүрүлгениң инвестору «Сергеихинский текстиль» АН. Амгы үеде улуг ажил-агыйлардан дүк хүлээп алыр ажилдарны чорудуп эгелээн.

Ооң-биле чергелештир 2021 чылдан тура ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы Күш-ажыл яамызы-биле кады бодун ажил-биле хандыртырган хамаатыларга ажилчын олуттарны тургузуп эгелээн. Олар деткимчеге алган 250 муң рубль акшазы-биле тускай дериг-херекселдер садып ап, складтарның оран-савазын септеп ап турарлар. Ол ышкаш складтар тудуу доостурга, аңаа дүктү класс аайы-биле бөлүктээр, сортаар ажилчыннар өөредирин планнап турар.

Республикага дүк болбаазырадыр ажил-агыйны

хөгжүдөр сорулганы Тываның Чазаа салып турар. Бо чылын Тываның хөгжүлдизинге социал-экономиктиг тускай программаның иштинде «Дүктүң бирги болбаазырадылгасын чорудар бүдүрүлгө» инвестициялыг төлевилелди боттандыраары-биле, Кызыл хоорайда туттунуп турар индустриалдыг парктың девискээринге хой дүгүн аштап-чуур комбинатты тургузар. Ол төлевилелче 1 млн 200 муң рубльди Владимир облазындан «Сергеихинский текстиль» АН инвестор салып турар.

Ооң-биле чергелештир 2021 чылдан тура ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы Күш-ажыл яамызы-биле кады бодун ажил-биле хандыртырган хамаатыларга ажилчын олуттарны тургузуп эгелээн. Олар деткимчеге алган 250 муң рубль акшазы-биле тускай дериг-херекселдер садып ап, складтарның оран-савазын септеп ап турарлар. Ол ышкаш складтар тудуу доостурга, аңаа дүктү класс аайы-биле бөлүктээр, сортаар ажилчыннар өөредирин планнап турар. Кожуун бүрүзүңге 4 ажилчын олут көрдүнгөн.

«Келир чылын бүдүрүлгени ажилдадып эгелээр бис. Аңаа дүктү хүлээп алыр болгаш ооң бирги болбаазырадылгасын – аштап-арыглаар, чуур ажилдарны чорудар. Улаштыр кезик-чамдызын болбаазырадып, чижээлээрге, ээрип каан дүк азы бир-ле продукт кылыр бодал база бар. Ону даштыкы рынокке үндүрер сорулгалыг» – деп, көдээ ажил-агый сайыды Сергей Ондар медеглээн.

Июль 1-ден тура кожууннарда хой дүгүн 1 килограммда 30 рубльга хүлээп эгелей берген. Дүктү хүлээп тура, ооң шынарын база көөр. Бо чылын республика 400 муң тонна хой дүгү хүлээп алырын ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы дыңнадып турар. Ол сорулгаларже 8 млн рубль көрдүнгөн.

/ А. СОЯН.

Тараа ажил-агыйларынга деткимче

Тараа ажил-агыйларының чарыгдаан акша-хөреңгизиниң 50 хуузу эгидип бээр талазы-биле деткимчениң чурумун Тываның Чазаа тургускан.

Субсидия акшаландырышкыны чүгле кызыл-тас, көк-тараа, кукуруза болгаш арбай тапып турар ажил-агый-

ларга көрдүнгөн. Деткимче акшазы алыр ажил-агыйларның шилилгезин чорудуп тура, чүгле тарыыр эвес, садып-саарарын база өөренип көөр.

2022 чылда республика бюджетинде тараа ажил-агыйларын деткиринге 600 муң хире рубль көрдүнгөн.

/ Бистиң көрр.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың Баштыңының
Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының
дугайында

Культура адырында ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле Роберт Михайлович Салчакты – «Тываның В. М. Халилов аттыг күрүне филармониязы» күрүнениң автономнуг албан чериниң оркестр артизин шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай

2022 чылдың апрель 29 № 144а

Тыва Республиканың күрүне
шаңналдары-биле шаңнаарының
дугайында

Кадык камгалал системазын хөгжүдеринге киирген үлүг-хуузу болгаш хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш Буян-Бадыргы ордениниң III-кү чергези-биле

Анна Александровна Сарыгларны – «Халдавырлыг аарыглар эмнелгези» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң кол эмчизин.

Хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл» деп медалы-биле

Сайзов Дандынович Дирчинни – күш-ажылдың хоочунун.

Аргина Дмитриевна Паланы – «Республиканың онкология диспансери» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң онкологтук хирургия салбырының эргелекчизин шаңнаар.

Кадык камгалал системазында ачы-хавыязы болгаш хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг эмчизи» деп хүдүлүг атты

Маргарита Борбак-ооловна Балчирге – «Республиканың 2 дугаар эмнелгези» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң невролог эмчизинге.

Светлана Эртинеевна Чоодуга – «Тыва Республиканың Перинаталдыг төвү» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң консультация-диагностика салбырының акушер-гинеколог эмчизинге тыпсыр.

«Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажилдакчызы» деп хүндүлүг атты

Анна Маадыровна Адыгга – «Республиканың 1 дугаар эмнелгези» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң консультация-диагностика поликлиниказының регистратуразының улуг эмчи сестразынга.

Наталья Херлиг-ооловна Ондарга – «Кызыл хоорайның поликлиниказы» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң профилактика салбырының акушеринге.

Вадим Кыргысович Седипке – «Республиканың эмчи колледжи» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг профессионал өөредилге албан чериниң педиатрия башкызынга.

Лидия Тукчеевна Тукчээге – «Тыва Республиканың Перинаталдыг төвү» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң акушер (сестра) ажаалгазының салбырының акушеринге тыпсыр.

Өөредилге адырынга хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы дээш «Тыва Республиканың Өөредилгезиниң алдарлыг ажилдакчызы» деп хүндүлүг атты

Лариса Лопсановна Кууларга – «Тываның күрүне университеди» Федералдыг күрүне бюджеттиг дээди эртемниң өөредилге албан чериниң бойдус-география факультединиң деканының хүлээлгезиниң күүсекчизинге.

Хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» деп хүндүлүг атты

Оксана Ховалыговна Баадырга – Эрзин кожуун чагыргазының күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдэ эргелелиниң даргазынга тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай

2022 чылдың май 27 № 177

Тыва Арат Республиканың
тургустунганындан бээр 100 чыл оюнга
тураскааткан юбилейлиг медаль-биле
шаңнаарының дугайында

Хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш ТАР-ның тургустунганындан бээр 100 чыл оюнга тураскааткан юбилейлиг медаль-биле

Галина Петровна Вербаны – «Республиканың уругларның кадыкшылын катап тургузар медицина болгаш реабилитация төвү» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң невролог эмчизин.

Орлаана Миш-ооловна Дугар-Сюрюнну – Чаа-Хөл кожууннун чагыргазының күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдэ эргелелиниң даргазын.

Дамдин Өлзеевич Дүменни – «Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика яамызының административтиг ажил-агый хандыраар төвү» күрүне бюджеттиг албан чериниң транспорттук хандырылга килдизиниң чолаачызын.

Ольга Дмитриевна Дүмен-Баирни – Тыва Республиканың шериг комиссариадының Шериг-эмчи экспертиза төвүнүн офтальмолог эмчизин.

Раиса Шанмаковна Иргитти – күш-ажылдың хоочунун, Олег Шагдырович Иргитти – «Тээли суурнун мергежил өөредир угланышкынның төвү» Бай-Тайга кожууннун муниципал бюджеттиг немелде өөредилге организациязының башкызын.

Орлан Мандат-оолович Кара-Салды – Барыын-Хемчик кожууннун хыналда-санаашкын органының даргазын, Римма Өшкү-Сааровна Күжүгетти – «Республиканың уругларның кадыкшылын катап тургузар медицина болгаш реабилитация төвү» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң хүндүскү стационар салбырының процедура эмчи сестразын.

Тамара Санчайовна Күжүгетти – күш-ажылдың хоочунун. Анатолий Александрович Күжүгетти – Бай-Тайга кожууннун Кара-Хөл суму чагыргазының одакчызын. Урана Алдын-ооловна Кюрюну – күш-ажылдың хоочунун, Валерий Калдар-оолович Моңгушту – милицияның халажылгада полковнигин.

Шолбан Доржуевич Моңгушту – Чөөн-Хемчик кожууннун Теве-Хая суурунун хуу дузалал ажил-агыйының баштыңын.

Тамара Тонгаковна Мунзукту – «Тываның күрүне университеди» Федералдыг күрүне бюджеттиг дээди эртемниң өөредилге албан чериниң педагогика кафедрасының доцентизин.

Владимир Касымбаевич Нордулту – юстицияның халажылгада полковнигин.

Бак-кыс Салчакковна Ондарны – күш-ажылдың хоочунун.

Борис Серемаевич Ондарны – Чөөн-Хемчик кожууннун Ийме суурунун чылгычызын.

Макар Санчайович Ондарны – Чөөн-Хемчик кожууннун Баян-Тала суурунун хуу дузалал ажил-агыйының баштыңын.

Вера Моңгушевна Ооржакты – күш-ажылдың хоочунун, Любовь Демьяновна Приходькону – Тыва Республиканың шериг комиссариадының Шериг-эмчи экспертиза төвүнүн (Барыын-Хемчик биле Бай-Тайга кожууннарның шериг комиссариадының) фельдшерин.

Татьяна Топтыновна Сактаагайны – «Республиканың уругларның кадыкшылын катап тургузар медицина болгаш реабилитация төвү» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң невролог эмчизин.

Айлаңмаа Ворошилововна Салчакты – күш-ажылдың хоочунун.

Сергей Седенович Салчакты – «Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика яамызының административтиг ажил-агый хандыраар төвү» күрүне бюджеттиг албан чериниң транспорттук хандырылга килдизиниң чолаачызын.

Елизавета Дүвекковна Сарыгларны – күш-ажылдың хоочунун.

Мөңгүн-оол Иргитович Сонамны – «Тээли суурнун мергежил өөредир угланышкынның төвү» Бай-Тайга кожууннун муниципал бюджеттиг немелде өөредилге организациязының башкызын.

Билчинмаа Дупчааевна Хертекти – күш-ажылдың хоочунун.

Екатерина Олчажыковна Хертекти – «Челээш» уруглар сады Бай-Тайга кожууннун муниципал бюджеттиг школа назыны четпээн уругларның өөредилге албан чериниң кижизидикчи башкызын.

Алдын-оол Норбужапович Хертекти – күш-ажылдың хоочунун.

Анна Дугаровна Чимитти – Бай-Тайга кожууннун азыракчы, кижизидикчи ада-иени шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай

2022 чылдың май 27 № 179

Тыва Республиканың күрүне
шаңналдары-биле шаңнаарының
дугайында

Тыва Республиканың хөгжүлдизинге киирген үлүг-хуузу болгаш хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың ордени-биле

Маадыр-оол Бартыштаанович Ховалыгны – Россия-ның Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнүн, публицисти.

альпинисти шаңнаар.

Культура болгаш уран чүүл адырында ачы-хавыязы, хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың Культура-адырының алдарлыг ажилдакчызы» деп хүндүлүг атты

Ким Кимович Кууларга – «Н. Рушева аттыг уругларның уран чүүл школазы» Кызыл хоорайның муниципал бюджеттиг немелде өөредилге албан чериниң хореография салбырының башкызынга.

Айгуль Шынаровна Оюнга – «Төпчүткен клуб системазы» Кызыл кожууннун муниципал бюджеттиг албан чериниң кол хормейстеринге тыпсыр.

Өзүп олура салгалды кижизидеринге база өөредиринге чедирген ачы-хавыязы, хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың Өөредилгезиниң алдарлыг ажилдакчызы» деп хүндүлүг атты

Пахыт Бурашевна Бектеновага – «ССРЭ-ниң улустун башкызы А.А. Алдын-оол аттыг ниити өөредилгениң 2 дугаар ортумак школазы» Кызыл хоорайның муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң төөгү болгаш хөй-ниити эртемнер башкызынга.

Елизавета Данзы-Баировна Кууларга – «ССРЭ-ниң улустун башкызы А.А. Алдын-оол аттыг ниити өөредилгениң 2 дугаар ортумак школазы» Кызыл хоорайның муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң эге класстар башкызынга тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай

2022 чылдың май 27 № 181

Тыва Республиканың Баштыңының
Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының
дугайында

Хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле

Ирина Таш-ооловна Адыгбайны – «Солнышко» уруглар сады Каа-Хем кожууннун Бүрен-Хем суурунун муниципал бюджеттиг школа назыны четпээн уругларның өөредилге албан чериниң кижизидикчи башкызын.

Чечена Ког-ооловна Будупту – «Республиканың 1 дугаар эмнелгези» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң гематолог эмчи кабинетиниң эмчи сестразын.

Чинара Ивановна Давааны – «Бай-Тайга кожууннун төп эмнелгези» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң тарылга кабинетиниң эмчи сестразын.

Любовь Андреевна Денисюкту – «Тываның көдээ ажил-агый техникуму» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг профессионал өөредилге албан чериниң методиктиг ажилдар талазы-биле эргелекчизин.

Любовь Очур-ооловна Донгакты – Сарыг-Сеп суурнун ниити өөредилгелиг 2 дугаар ортумак школазы Каа-Хем кожууннун муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң эге класстар башкызын.

Инна Садановна Лопсанны – Кундустуг суурнун ниити өөредилгелиг ортумак школазы Каа-Хем кожууннун муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң орус дыл болгаш чогаал башкызын.

Анна Ашак-ооловна Моңгушту – «Республиканың 1 дугаар эмнелгези» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң клиниктиг иммунология болгаш аллергология салбырының тарылга кабинетиниң палата эмчи сестразын.

Аяна Чаптыг-оолович Моңгушту – «Республиканың 1 дугаар эмнелгези» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң биопсия болгаш цитология шинчилелдериниң салбырының эргелекчизин, патологоанатом эмчини.

Урана Достай-ооловна Ондарны – «Мугур-Аксы суурнун ниити өөредилгелиг 1 дугаар ортумак школазы» Мөңгүн-Тайга кожууннун муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң математика болгаш физика башкызын.

Ольга Владимировна Рылованы – «Тываның көдээ ажил-агый техникуму» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг профессионал өөредилге албан чериниң көдээ ажил-агый салбырының эргелекчизин.

Снежана Владимировна Сарыгларны – «Республиканың наркология диспансери» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң кол эмчи сестразын.

Уран Моңгушовна Таргынны – «Дамба Хуреш-оол аттыг уругларның уран чүүл школазы» муниципал бюджеттиг немелде өөредилге албан чериниң директорун.

Зоя Кошкар-ооловна Хертекти – «Мугур-Аксы суурнун «Хүнчүгеш» 1 дугаар уруглар сады» Мөңгүн-Тайга кожууннун муниципал бюджеттиг школа назыны четпээн уругларның өөредилге албан чериниң кижизидикчи башкызын шаңнаар.

(Уланчызы 14-кү арында).

(Төнчүзү. Эгези 5-ки арында).

Албан-хүлээлгезин үлегерлиг күүсеткени дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле** Аида Бады-ооловна Белекти – Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожуунунуң (районнун) нотариалдыг округунуң нотариузуң.

Омак Юрьевич Бызытпааны – Чөөн-Хемчик биле Сүт-Хөл кожууннарның шериг комиссарын.

Омак Степанович Достайны – Тыва Республикада Федералдыг суд приставтарының эргелелиниң удуртукчузун – Тыва Республиканың кол суд приставын, иштики албанның полковнигин.

Марьяна Дановна Ондарны – Тыва Республиканың Баштыңының Администрациязы болгаш Тыва Республиканың Чазак Аппарадының комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлдe департаментизиниң экономиктиг хөгжүлдe эргелелиниң (килдис даргазын) инспекторун.

Саул Мухтаркановна Томочакованы – Тыва Республиканың Баштыңының Администрациязы болгаш Тыва Республиканың Чазак Аппарадының комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлдe департаментизиниң оралакчы даргазын шаңнаар.

Чедип алган күш-ажылчы чедишкиннери дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле

Аяна Семеновна Даржааны – «Бай-Тайга кожууннун спорт школазы» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг албан чериниң директорун.

Салбак Каң-ооловна Доңакты – Тыва Республиканың кадык камгалал яамызының кадрлар хандылар килдизиниң консультантызын.

Лада Дадар-ооловна Ландыкты – Тыва Республиканың кадык камгалал яамызының кадрлар хандылар килдизиниң даргазын.

Сай Седиповна Монгушту – Тыва Республиканың кадык камгалал яамызының чанында «Тыва Республиканың эмчи информастыг-аналитика төвүнүн» кадрлар хандылар килдизиниң кол специализин шаңнаар.

Идепкейлиг хөй-ниити ажил-чорудулгазы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле

Саима Маадыр-ооловна Далчинни – Тыва Республикада Ниити-российжи Улусчу фронтунуң Регионалдыг күүсекчи комитетиниң удуртукчузун шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай

2022 чылдың май 27 № 182

Тыва Арат Республиканың тургустунганындан бээр 100 чыл оюнга тураскааткан юбилейлиг медаль-биле шаңнаарының дугайында

Хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш **ТАР-ның тургустунганындан бээр 100 чыл оюнга тураскааткан юбилейлиг медаль-биле**

Аркадий Байкараевич Анай-оолду – «Баян-Колдун Долчанмаа Бай-Кара Шожульбеевна аттыг ниити өөредилгелиг ортумак школазы» Кызыл кожууннун муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң шыдыраа талазы-биле педагогун.

Александр Иванович Борбак-оолду – күш-ажылдың хоочунун.

Бараат Иргитович Делег-оолду – күш-ажылдың хоочунун.

Доскумаа Бара-Хооевна Кара-Салды – күш-ажылдың хоочунун.

Галина Дуктуг-ооловна Кууларны – «Тываның көдээ ажил-агый техникуму» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг профессионал өөредилге албан чериниң тускай дисциплиналар башкызын.

Галина Кертик-ооловна Монгушту – «Кызыл-Мажалык суурнун ниити өөредилгелиг ортумак школазы» Барыын-Хемчик кожууннун муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң эге класстар башкызын.

Алексей Кан-оолович Монгушту – «Эврика» уругларның немелде өөредилге төвү Кызыл кожууннун муниципал бюджеттиг немелде өөредилге албан чериниң педагогун.

Чайзат Олакаевна Нортатты – күш-ажылдың хоочунун.

Олег Ооржакович Очур-оолду – күш-ажылдың хоочунун.

Бичии-Уруг Окенекетовна Сааяны – күш-ажылдың хоочунун.

Нина Айылдааевна Салчакты – күш-ажылдың хоочунун.

Ким-оол Көк-оолович Сарыг-Донгакты – күш-ажылдың хоочунун.

Светлана Николаевна Хайдыпты – «Эрзин суурнун С. Чакар аттыг ниити өөредилгениң ортумак школазы» Эрзин кожууннун муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң орус дыл болгаш литература башкызын.

Арина Араптановна Хертекти – күш-ажылдың хоочунун.

Константин Хертекович Чыдым-оолду – күш-ажылдың хоочунун.

Зинаида Васильевна Чыртыкты – күш-ажылдың

хоочунун.

Урана Каадыр-ооловна Шойдакты – «Кызыл-Чырааның ниити өөредилгелиг ортумак школазы» Тес-Хем кожууннун муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң социал педагогун.

Хангал Идамовна Эрендейни – «Кызыл-Чырааның ниити өөредилгелиг ортумак школазы» Тес-Хем кожууннун муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң эге класстар башкызын шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай

2022 чылдың май 27 № 183

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле** Светлана Ивановна Байдосту – «Бай-Тайга кожууннун төп эмнелгези» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң дүрген эмчи дузазының салбырының улуг фельдшерин.

Светлана Сергеевна Манчыкты – «Кызыл кожууннун төп эмнелгези» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң уругларның соматика салбырының пост эмчи сестразын.

Светлана Садаровна Ооржакты – «Улуг-Хемниң А.Т. Балган аттыг кожууннар аразында эмнелге төвү» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң халдавырлыг аарыглар салбырының аарыг улус ажаап карактаар талазы-биле биче эмчи сестразын.

Саяна Манданчыковна Сурунну – «Улуг-Хемниң А.Т. Балган аттыг кожууннар аразында эмчи төвү» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң анестезиология-реанимация салбырының палата (пост) эмчи сестразын шаңнаар.

Өөредилге адырында хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Чодураа Дынзыг-ооловна Монгушту – «Мугур-Аксы суурнун ниити өөредилгелиг 1 дугаар ортумак школазы» Мөңгүн-Тайга кожууннун муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң эге класстар башкызын шаңнаар.

Албан-хүлээлгезин үлегерлиг күүсеткени дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Сара Назытыевна Ламоченкону – Тыва Республикада Федералдыг күрүнениң статистика албанының Красноярск край, Хакас Республика болгаш Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң чизе организаастаар база эрттирер, шинчилел чорудар килдистин СХМП-2021 бригадир-инструкторун.

Светлана Геннадьевна Мордвинкованы – Тыва Республикада Федералдыг күрүнениң статистика албанының Красноярск край, Хакас Республика болгаш Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң күрүнениң статистика (ооң иштинде Шагаан-Арыг специалистери) килдизиниң 1-ги разрядтын улуг специализин.

Милада Николаевна Түлүштү – Тыва Республикада Федералдыг күрүнениң статистика албанының Красноярск край, Хакас Республика болгаш Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң күрүнениң статистика (ооң иштинде Шагаан-Арыг специалистери) килдизиниң оралакчы-даргазын шаңнаар.

Эртем адырында хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Жанна Мөңгеевна Юшаны – Россияның эртемнер академиязының Сибирь салбырының филология институтунун Сибирь чоннарының аас чогаал секторунун кол эртем ажилдакчызын, филология эртемнериниң докторун шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай

2022 чылдың июнь 22 № 200

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажылы дээш» медаль-биле**

Наталья Васильевна Добрякованы – «Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи болгаш хоойлужудулга органнарының ажил-чорудулгазын хандылар талазы-биле автобаза» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг албан чериниң кол диспетчерин шаңнаар.

Көдээ ажил-агый адырында хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың Көдээ**

ажыл-агыйынының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты

Татьяна Аракчааевна Сааяга – күш-ажылдың хоочунунга тыпсыр.

Кадык камгалал системазында хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың Кадык камгалалының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты**

Чойган Чечек-ооловна Докпер-оолга – «Ресфармация» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг албан чериниң директорунга тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай

2022 чылдың июнь 24 № 201

Тыва Арат Республиканың тургустунганындан бээр 100 чыл оюнга тураскааткан юбилейлиг медаль-биле шаңнаарының дугайында

Кадык камгалал системазында хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш **ТАР-ның тургустунганындан бээр 100 чыл оюнга тураскааткан юбилейлиг медаль-биле**

Елена Мукур-ооловна Молдурушкуну – күш-ажылдың хоочунун шаңнаар.

Өөредилге адырында хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш **ТАР-ның тургустунганындан бээр 100 чыл оюнга тураскааткан юбилейлиг медаль-биле** Любовь Комутовна Күжүгетти – күш-ажылдың хоочунун, Кусаал Севекович Салчакты – күш-ажылдың хоочунун, Татьяна Салчаковна Санданны – күш-ажылдың хоочунун.

Бичинмаа Байкараевна Топчаны – күш-ажылдың хоочунун.

Клара Орбуй-ооловна Хертекти – күш-ажылдың хоочунун.

Алефтина Чылбак-ооловна Хомушкуну – «Тээли суурнун В.Б. Кара-Сал аттыг ниити өөредилгелиг 1 дугаар ортумак школазы» Бай-Тайга кожууннун муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң математика башкызын.

Любовь Хомушкуевна Шагааланны – күш-ажылдың хоочунун.

Анай Салчаковна Шыдырааны – күш-ажылдың хоочунун шаңнаар.

Хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш **ТАР-ның тургустунганындан бээр 100 чыл оюнга тураскааткан юбилейлиг медаль-биле**

Ольга Кыргысовна Доржуну – Эрзин кожууннун шериг комиссариадының танныылын.

Сергей Владимирович Ерескуну – Тыва Республиканың шериг комиссариадының даргазының оралакчызын.

Ирина Дмитриевна Кондаурованы – «Тываның авиация шугумнары» Авиакомпания» Республиканың казна бүдүрүлгезиниң ужудулга информациязын ажилдап кылыр талазы-биле кол инженерин.

Валентина Чыдый-ооловна Кууларны – хуу сайгарлыкчыны.

Раиса Депспилдейовна Ооржакты – Чөөн-Хемчик биле Сүт-Хөл кожууннарның шериг комиссариадының танныылын.

Любовь Бадын-ооловна Сааяны – Чөөн-Хемчик биле Сүт-Хөл кожууннарның шериг комиссариадының планнашкын, шеригге тааржырын, белеткелин болгаш мобилизастыг курлавырлар учедун чорудар салбырының оралакчы даргазын.

Серафима Чалгын-ооловна Сатты – Тыва Республикада Федералдыг үндүрүг албанының эргелелиниң хоочунун шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы В. ХОВАЛЫГ

Кызыл хоорай

2022 чылдың июнь 24 № 202

«Тыва Республиканың Күш-культуразының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты А.К. Сараага тыпсырының дугайында»

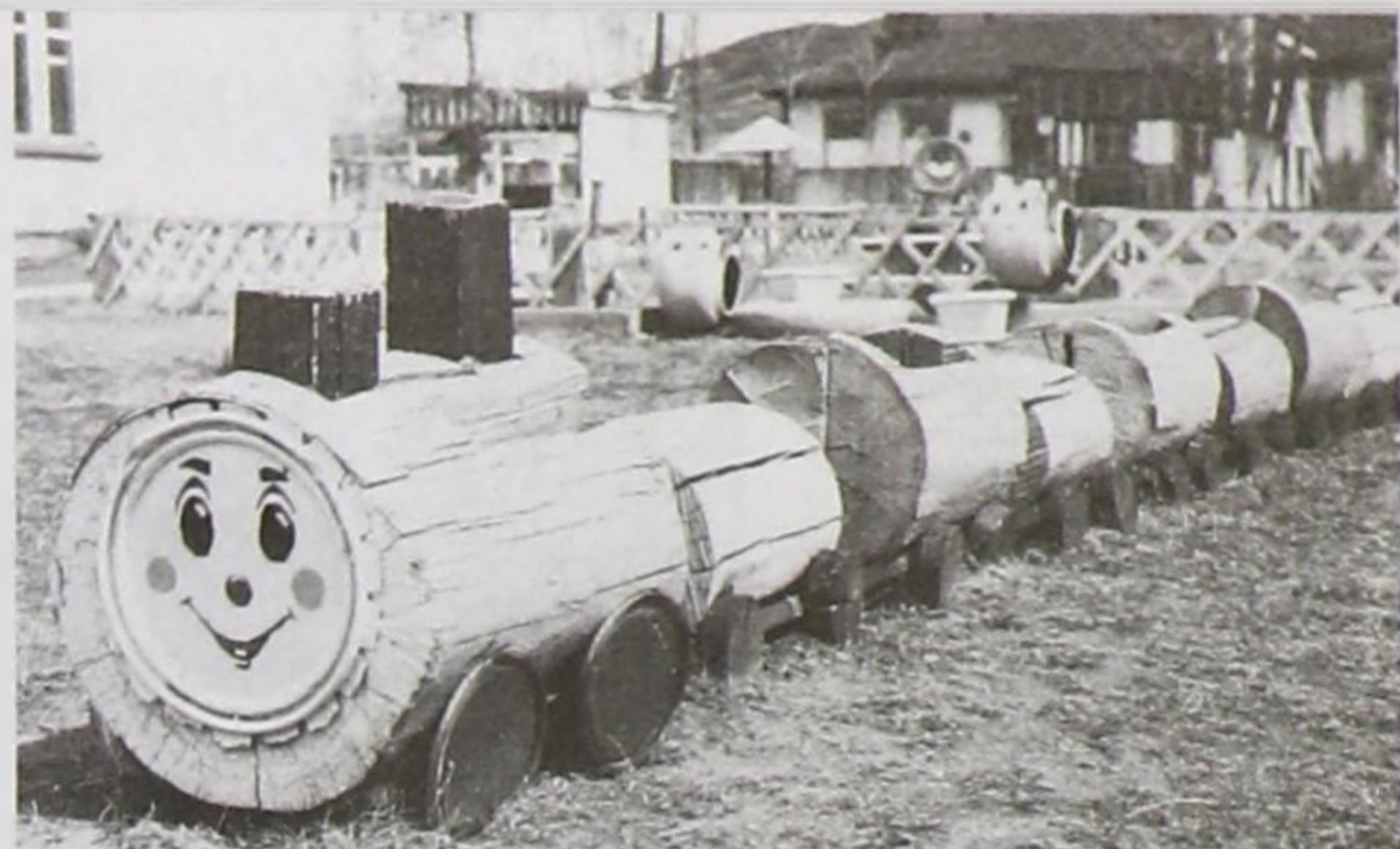
Тыва Республикага спортчу хүрешти сайзырадырынга киирген үлүг-хуузу дээш **«Тыва Республиканың Күш-культуразының алдарлыг ажилдакчызы»** хүндүлүг атты Аян Кара-оолович Сараага – «Тыва Республиканың чыынды командаларының спортчу белеткел төвү» республиканың күрүне бюджеттиг албан чериниң кол тренеринге тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай

2022 чылдың июнь 24 № 203

ӨӨРЕДИЛГЕ БОЛГАШ КИЖИЗИДИЛГЕ

Чылыг, чырык «Теремок»

Арыг-Үзүү суурда "Теремок" бичи уруглар сады Улуг-Хем кожуунда эки ажилдыг өөредилге-кижизидилге албан черлериниң бирээзи. Бо уруглар садының бажыңын 1981 чылда туткан. Ооң эргинин дөртөн бир чыл бурунгаар артап кирген оолдар, уруглар амгы үеде боттары ада-иелер апаргылаан, оларның уруглары, харын-даа мырыңай уругларының бичи ажы-төлү амгы үеде "Теремокта" каң-кадык, омак-хөглүг өзүп турарлар. Уруглар садын төлөвилеп тутканы ёзугаар алырга, аңаа 110 уругларны хүлээп ап, оларны өөредип-кижизидип, школага өөрениринге белеткеп болур. Амгы үеде 86 бичи оолдар, уруглар бар. Ооң бир чылдагааны – сөөлгү чылдарда Арыг-Үзүүде чаш ажы-төлдүң санының эвээжээни, чүге дээрге аныяктар ажил-херек болгаш амыдырал-чуртталганың аайы-биле бо суурдан өске черлерже чоруп турарында.

Бо удаада чугаа ооң дугайында эвес, а "Теремоктуң" бажың-балгадының байдалының, уруглар садында өөредилге-кижизидилге ажылының дугайында. 37 чыл дургузунда «Теремокта» ажилдап, 24 чыл иштинде ону эргелекчилеп келген Жанеда Дүвен-Баирниң чугаазы-биле алырга, совет үеде тудугларны эки шынарлыг тудуп турган болгаш, бо уруглар садының бажыңының ниити байдалы ам дээрзинеде багай эвес. Ынчалза-даа дөртөн бир чыл бурунгаар ажылгалга киирген садиктиң бажыңы чоорту эргилей берген болбайн канчаар. Ону улуг дыка баксыратпас дээш, септелгени болдунар шаа-биле чорудуп келген. Үш чыл бурунгаар садиктиң одалга системазын септээн. Садиктиң дээвирииниң шиферлери ында-мында чарылгылаан, соңгаларының ыяш кастактары болгаш рамалары хажааш, изиг-соокту, өл-шыкты эртирип турар апарган. Эрткен 2021 чылда Улуг-Хем кожуунуң өөредилге килдизинден комиссия келгеш, "Теремоктуң"

бажыңының байдалын шинчилээш, дээвирини септээринге, ыяш соңгаларны пластик соңгалар-биле солугурунга акша-төгерики үндүрүп бээр деп шийтпирлээн. Тускайлап берген акша-биле 224 шиферни садып алгаш, садиктиң ажилдакчыларының боттарының деми-биле 2021 – 2022 чылдарда дээвирини септээн. Ыяш соңгаларның чамдызын пластик соңгалар-биле солаан. Чылдың-на чайын чорудар ужурлуг иштики-даштыкы септелге ажилдарын база бүрүнү-биле кылган. Арыг-Үзүү суурда "Теремок" садында бичи оолдар, уруглар чылыг, чырык байдалга 2022 – 2023 өөредилге-кижизидилге чылын эрттирер арга тургустунган. Нарын социал-экономиктиг байдалдыг үеде садиктиң демниг коллективи чүгле күрүнден акшаландырыышкынны манавайн, чамдык айтырыгларны боттарының күжү-биле шийтпирлээриниң аргаларын дилеп келген. Чижээлээрге, ногаа аймаан тарып өстүрер дузалал ажил-агыын тур-

гускан. Аңаа тарып өстүрген картофель болгаш ногаа аймаа садикте уругларның аъш-чеминге немелде. "Теремок" садикке кээп турар уругларның эге өөредилге, кижизидилгезин тыва улустуң чаагай чаңчылдары болгаш төрөөн тыва дылынга бичизиинден-не чугаалап билири-биле сырый харылзаштырган. Ону каракка көскү, холга туттунгур, уругларның угаан-медерелинге дээштиг, чугаазының сайзыралынга салдарлыг аргалар-биле чорудар дээш, тыва чоннуң эт-херекселиниң улуг эвес музейин болгаш тыва дыл булуңун садикке дерип тургускан. Музейге салыр эт-херекселдерни чыырынга ада-иелер, садиктиң кижизидикчи башкылары, ажилдакчылары кончуг идепкейлиг киришкен. Тус черниң чурттакчыларының эдилеп чораан эт-херекселдеринден аңгыда, Тожунуң чонунуң эдилелдери безин бичи музей-жигеште бар. Оларны Тожуга ажилдап, чурттап чораан Ак-Туруг суур чурттуг Сундуй-оол Арандол белекке берген. Тыва дыл булуңун өг хевирлиг кылдыр дерип каастаан. Өгнүң ээлери – бичи чаштарга таарыштыр парлап үндүрген тыва дыл номнарының кол маадырлары Долаан биле Күдерек. Тыва дыл булуңун бир янзы кылдыр дерип кылырынга база-ла ада-иелер, садиктиң ажилдакчылары боттарының үлүүн кииргеннер. Чижээлээрге, садиктиң одакчы ажилдакчылары Мөңгүн-оол Түлүш биле Төрбет Дүвен-Баир кончуг онзагай кылдыр каастаан

чүген-чуларны сарыг хөмден кылып бергеннер. Садиктиң таңнылы Тиилекчи Түлүш тыва Шагаа байырлалының үезинде шалбадап ойнаар "аътчыгашты" чараштыр казап, будуп кылган. Бичи согааш-баланы Хураган-оол Даржай бир янзы кылдыр чазааш, садикке белек кылдыр берген.

Уруглар садының кижизидикчи башкыларының болгаш ажилчыннарының эп-найыралының идепкейиниң деминиң ачызында "Теремок" бичи чаштарның хүннүң-не күзелдиги-биле кээр, аңаа ойнап-хөглөп, өөренип хүнээр чылыг, чырык өргээзи апарган.

/ **Шаңгыр-оол МОҢГУШ.**
Буян ООРЖАКТИҢ тырт-тырган чуруктары.

Чаа Культура бажыңнары ажиттынар

"Сорунза" губернатор төлөвилелиниң кол сорулгаларының бирээзи – амгы үениң негелделеринге дүүштүр культура бажыңнарын суурларга тудары. Төлөвилелдиң 2021 чылда паспорту ёзугаар республиканың чеди суурунга чаа культура бажыңнарын тудары планнаттынган. Олар дээрге Дус-Даг, Бижикиг-

Хая, Кара-Хөл, Кызыл-Арыг, Кызыл-Тайга, Дерзиг-Аксы, Эржей суурлар.

Бай-Тайга кожуунуң Кара-Хөл, Барыын-Хемчик кожуунуң Бижикиг-Хая суурларга удатпас чаа культура бажыңнары ажиттынар. 2022 чылдың төнчүзүңгө чедир Кызыл кожуунуң Элегес-Аксы, Бий-Хем кожуунуң Сесерлиг,

Таңды кожуунуң Успенка суурларга база Кызыл хоорай чоогунда солагай талакы дачаларга чаа клубтар ажылгалга кирер. Бо чылдың июнь айның төнчүзүңгө Дерзиг-Аксы, Кызыл-Арыг, Дус-Даг болгаш Кызыл-Тайга суурларда чаа көдээ культура бажыңнарын ажылгалга киирген. Бижикиг-Хая биле Эржей суурларда культура бажыңнарының тудуу дфоступ турар. Бижикиг-Хая суурда чаа Культура бажыңын ажылгалга киирер чыгаан, ооң

белени 90 хуу. Эржей суурда Культура бажыңын август айда тудуп доозар.

2022 чылда республикага дөрт Культура бажыңын тудары планнаттынган. Оларның таваан салыр талазы-биле ажилдар эгелээн. Тудуг ажилдары шуудаар ужурлуг, чүге дээрге херек тудуг материалдарын шуптузун садып алган. Чүгле Кызыл хоорай чоогунда солагай талакы дачалар девискээринге Культура бажыңын тудуп эгелээри са-

адап турар, чүге дээрге чер участогунуң документилен аайлаар ажилдар ам-даа доозулбаан. Документилер белен апаарга, 243 дөрбелчин метр шөлдүг, 120 олуттуг Культура бажыңының тудуу солагай талакы дачаларга дарый эгелээр. Ооң тудуунга 6,8 миллион рубль акшаны чарыгдарар "Сорунза" губернатор төлөвилелин бүрүнү-биле боттандыраары 2022 чылдың декабрь айда доостур ужурлуг

/ **Бистиң корр.**

Бо чылдың бүгү Моолдун Наадымынга төөгүге турбаан болушкун – мөге хүрежинге өске күрүнелерден мөгелерге киржирин чөпшээрэн.

Сөөлгү медээлерден билдинип турары-биле алырга, аңаа Россияның 3 региону – Тыва, Бурятия, Калмыкиядан база Кыдаттың Иштики Моол автономнуг районундан мөгелерни Моол күрүнениң Наадым хүрежинче чалаан болуп турар. Оларның иштинден эң хөй даштыкы киржикчилер Тываның мөгелери болур.

Тываның адын камгалап чоруур мөгелеривистиң эге даңзызынче дараазында мөгелер кирип турар.

1. Монгуш Аяс, Тываның Күчүтен мөгези;
2. Түлүш Сайын-Белек, Тываның Чаан мөгези;
3. Монгуш Айдамир, Тываның Арзылаң мөгези;
4. Монгуш Сылдыс, Тываның Арзылаң мөгези;
5. Кара-Сал Седен-Очур, Тываның Арзылаң мөгези;
6. Монгуш Айдың, Тываның Арзылаң мөгези;
7. Монгуш Алексей, Тываның Хартыга мөгези;
8. Одай Алдын-Сай, Тываның Начын мөгези;
9. Ооржак Кежик, Тываның

Бүгү Моолдун Наадымынга тыва, бурят, калмык мөгелер база хүрежир

Начын мөгези;

10. Хомушку Эртине, кожуун чергелиг Начын мөгези;

11. Монгуш Мерген, кожуун чергелиг Начын мөгези;

12. Шыырап Кежик, Чаа-Хөл;

13. Куулар Мөнгө-Эртине, Чөөн-Хемчик;

14. Мижит-Доржу Сайын, Улуг-Хем;

15. Шойдун Субудай, Улуг-Хем. Оларның тренер башкылары: Куулар Каң-Демир, Донгак Кайгал-оол, Сүктөр Буян.

Бүгү Моолдун Наадымынга

хүрежир тыва мөгелерниң даңзызын бүгү талазы-биле деңиз-гүүрлеп тургаш тургускан.

Мөгелерниң ажил-амыды-ралының аайы-биле болгаш Россия – Моол күрүне кызыгаары эртер чөпшээрели бар-чогуңдан бээр даңзы тургузуп тургаш, өөренип көргөн. Ол ышкаш даштыкыже үнер паспордунуң бар-чогу база улуг рольдуг болган.

Моолдун Наадымынга хүрежир тыва мөгелерниң баш бурунгаар тургускан даңзызы Моолдун Наадымы болур хүнге, июль 11-ге чедир өскерли берип болур.

Тыва мөгелерниң Моолдун Наадымынга хүрежир дээш, Улан-Баторже аай-дедир орукче аңаа удуур-чыдар, ашта-ныр-чемненир чарыгдалдарын Тыва Чазак хүлээнип алган.

Ынчангаш чүгле Тываның эвес, улуг Россияның адын база камгалаар мөгелеривиске эки белеткенгеш, Моолдун Наадымынга чедишкенин киржирин тыва чон күзеп, манап орап.

/ Мерген КЫРГЫС.

Тай-бокс – Тыва черде

/ Маргылдааның киржикчилери.

Июль 1–3 хүннеринде “Сүбедей” спорт өргээзинге Россияның алдарлыг геологу А.А. Неволинге тураскааткан Сибирь база Төп Азияның кидис өглерге чурттап чораан чоннарының аразынга тай-бокс маргылдаазынга Кемерово, Новосибирск, Томск областарындан, Бурят, Тыва республикалардан, 12–13, 14–15 харлыг оолдар, 16–17 харлыг оолдар, уруглар база улуг эр-херээжен – шупту 76 спортчу киришкен. Маргылдааның кол деткиччилери – Тываның тай-бокс федерациязы, «Ойна» алдын-тывыш уургайы.

Тывада тай-бокс федерациязының кол тренери Аян Ховалыгның чугаалааны-биле, маргылдаа эрттирер бодалды бокс, кик-бокс талазы-биле тренер башкы Борис Донгак сүмелээш, Россияның тай-бокс федерациязындан чөпшээрелди алган болуп турар.

Бо чылын «Алдын» деп

спорт клувун ажитканы, Сибирьниң бирги чери база чемпионатадынга бистиң спортчуларывыстан 3 кижиниң 1-ги база 2 кижиниң 2-ги черлерни алгаш, Россияның чемпионатадынга киришкени – Тывага ук спорттун хөгжүп турарының көскү илерээш-киннери. Түңнелинде, Мөңгүн-Тайгадан Алдын-Сай Иргит бирги черни алгаш,

август айда Малайзияга делегейниң бирги чери дээш маргылдаага киржир эргени чаалап алган.

Россияга тай-бокс 1997 чылда сайзыралды алган. Сибирьде амгы үеде Кемерово хоорайда тай-боксун төвү ажилдап турар. Тывага бо маргылдааны эрттирери-биле Кемерово хоорайдан Россия чергелиг кол шииткекчи Владислав Лыршиков, шииткекчи Сергей Сорокин (Новосибирск облазы) олар келгеш, бистиң тренерлеривиске, шииткекчилеривиске өөредиглиг семинарны эрттиргеннер.

Кик-бокска делегейниң 2 дакпыр чемпиону Мерген Монгуштуң чугаалааны-биле, тай-бокс тыва спортчуларга тааржыр, аңаа тевер, шанчар, дискетээр, хүреш аргаларын ажыглап болур. Спортчуларның шуптузу бажындан буттарынга чедир тускай камгалап хеп-биле бүрүн чүмнеттингенин ол демдеглээн. Мерген Монгуш боду 14 дугаар школага тускай кик-бокс, тай-бокс залын ажиткан кижиги.

Ол маргылдааның ажыдышкынынга лама башкыларны чалап, чедишкенин, сайзырал дугайында тускай номну номчуткан. Бир, ийи дугаар хүннерниң түңнелдеринде дараазында спорт школаларының, клубтарның, кожууннарның спортчулары шылгарап үнгеннер: «Олимп» ОКСШ, «Алдын» СК, «Авырга» спорт школазы, «Алмаз»

спортчу клуб, «ЦСКА – Тыва» спорт школазы, Мөңгүн-Тайга кожуун. 3 дугаар хүнде тиилекчилерни илередири-биле 19 аңгы килге түңнел маргылдаага дараазында спортчулар 1-ги черни алганнар:

14–15 харлыг оолдар аразынга 42 килге Даниил Чебунин (Бурят Республика), 48 килге Сырат Багыр («Алдын» СК), 51 килге Буян Монгуш (Чадаана), 54 килге Хемчик Чарындак («Авырга» СШ), 57 килге Кежик Дупчур (Кызыл), 60 килге Арсен Хомушку («Алдын» СК), 67 килге Артына Ондар (Чадаана).

16–17 харлыг оолдар аразынга 51 килге Роман Нгуен («Олимп» ОКСШ), 54 килге Лопсан Тартык-оол (Кызыл), 63,5 килге Сылдыс-Белек Хомушку («Олимп» ОКСШ), 71 килге Ай-Херел Монгуш («Олимп» ОКСШ).

Улуг эр улус аразынга 54 килге Буян Монгуш («Олимп» ОКСШ), 57 килге Дамдын Ооржак («Олимп» ОКСШ), 63,5 килге Мирослав Овудан («Алдын» СК).

16–17 харлыг уруглар аразынга 54 килге Александра Хертек («Олимп» ОКСШ).

Улуг херээжен улус аразынга 51 килге Россияның чемпиону Алдын-Сай Иргит (Мөңгүн-Тайга), 63,5 килге Бүзүрел Ховалыг («Алдын» СК).

Чараш оюнну 14–15 харлыг оолдар аразынга Арсен Ховалыг («Алдын» СК), тиилелгеже чүткүлдүүн херээжен спортчулар ара-

Россия Чемпионадынга Мөңгүн-

Тайгадан Алдын-Сай

Иргит бирги черни

алгаш, август айда

Малайзияга делегей-

ниң бирги чери дээш

маргылдаага киржир

эргени чаалап алган.

зынга Белекмаа Кара-Доңгак көргүскеннер.

Тай-боксун бир онза чүүлү – оюн чоруп турда, тускай оожум хөгжүмнү салып каап турар, сактырга, тыва хүреш маргылдаазы ышкаш, кажан мөгелер девий бээрге, “Дөгээ баарының” аялгазын салыры дег болду.

Шаңналдыг черже кирген спортчуларга акша шаңалдарын, медальдарны, дипломнарны «Ойна» артелиниң төлээзи Олег Дудко, Тывада тай-бокс федерациязының даргазы Ренат Ооржак тывыскан. Удуртукчулар маргылдааны келир чылын солун байдалга Казахстаның, Киргизияның спортчуларның киржилгези-биле эрттирерин чарлааннар. Тывада бир дугаар эртип турар шак бо онзагай маргылдааның организаакчыларының демниг болганы өөрүнчүг болду.

/ Алексей ЧАМБАЛ-ООЛ.
Чурукту интернет четкизинден алган.

Чадаанадан шыдыраачы эмчи — Орлан Сарыглар

/ Тываның шыдыраага 3 дакпыр чемпиону Орлан Сарыглар.

Шаг төөгүдөн алыр болза, Тываның тос кожууннарының аразындан Чөөн-Хемчикти күүне баштыңылары, чүгүрүк аъттар ээлери, мөгелер дээш-ле кандыг-даа эртем-мергежилдиг улустуң чурту деп болур.

Оларның аразынче бүгү Тывада ады билдингир шыдыраачылар база кирип турар. Оларга Иймеден республика чергелиг алдар-аттыг хоочун шыдыраачылар Максим Монгуш, Өнер-оол Бегзи, Хамааты-оол Монгуш, Шаалый Монгуш, Меңниг-оол Сат хамааржырлар.

Совет үеде Максим Монгуш биле Өнер-оол Бегзи Тываның чыынды командазының адын камгалап, соңгаар Эвилел чергелиг маргылдааларга киржиپ чорааннар.

«Адының бажы эрте хоя берген» чаңгыс чер-чурттуглары Максим Монгуш биле Өнер-оол Бегзиниң чырык адынга тураскааткан, ийи шээр мал шаңналдыг республика чергелиг шыдыраа

маргылдаазын 1992 чылдың декабрь айда иймежилер ынчангы чагырга даргазы Радион Ондарның удуртулгазы болгаш идепкейи-биле эрттиргеннер.

Аңаа Кызылдан Тываның 4 дакпыр чемпиону, ол ийи шээр малдың кайы-бирээзин черле чаалап алып деп бодааш, чеде бергени шын.

Кады чораан эжинге: «Ажырбас, мен сеңээ бир бутту бээр мен» деп чораан 4 дакпыр чемпионну Чөөн-Хемчиктиң шыдыраачылары 4 кижи ойнаар түңнел оюннарже безин кирибейн барганы Тываның шыдыраа төөгүзүнде артып калган.

Авазынга алгы кылдыр эттеп алыры-биле кезин база эккеэрин аазаан шыдыраага спорт мастеринге кандидатты Чадаанадан чолаачы Болат-оол Саая биле аныяк эмчи Орлан Сарыглар иелээ кынчыктырбайн уткаш, бирги бөлүктен финалче ону кирибейн, боттары үнүп келгеннер. Өске бөлүктен ам чүгле Тывада звес, а бүгү Россияда ады билдингир апарган

шыдыраага тренер башкы Сергей Түлүш биле ынчан Тываның шыдыраа федерациязының даргазынга чаа соңгуткан Мерген Анай-оол шээр мал шаңналдыг финалче үнүп келген турганнар.

Түңнелинде бирги-ийиги черлерни Орлан Сарыглар биле Болат-оол Саая үлежип алгаш, шыырак дээн 2 иртти УАЗ-таблетка машинага чүдүрүпкеш, Чадаанаже чана бергеннер. Кызылдан баткан Мерген Анай-оол 3 дугаарлап кааш, эжиниң аазаан будунга-даа четпээн, хүндүлүг бижик, өртектиг белектиг чанып келген.

Красноярскының эмчи училищезин дооскаш, 1990 чылдан эгелеп Чадаананың төп эмнелгезиниң поликлиниказынга массажист болуп ажылдап эгелээн аныяк эмчи Орлан Сарыгларның Иймеге Максим Монгуштуң болгаш Өнер-оол Бегзиниң чырык адынга тураскааткан шыдыраа маргылдаазынга чемпионнап кааны — ооң баштайгы улуг чедишкениниң бирээзи.

Ам бо хүннерде Орлан Сарыглар ол-ла ажылында 32 чыл болган, дээди категорияның массажизи болуп ажылдавышаан хевээр.

Шыдыраазын база олчаан кагбаан: ол үе дургузунда республиканың 3 дакпыр, Наадымның база 3 дакпыр чемпиону болган. Кожуун чергелиг маргылдааларга болгаш Тываның эмчилериниң аразынга ооң каш катап чемпионнаанын санаар болза, ооң хөйүнден кижиле будалы бээр.

Школачы чорааш-ла, «Ак-терге» маргылдаазынга кожуун, республика деңгелинге ооң эки ойнап чорааны, бүгү Тывага алды катап дээди шаңналды алырынга дөгүм болган.

Орлан Сарыгларның каш дакпыр республика болгаш Наадым чемпиону болурунга ооң адазы Владимир Базыр-ооловичиниң болгаш кожуунуң хоочун шыдыраачылары — Максим Дапайның, Докун Ондарның, Самбуу Монгуштуң, Даңзылаар Монгуштуң, Дамбуу Лүндүптүң, Лайсат Артынаың, Конзаң-оол Ондарның, Седи-Базыр Ондарның, Кертик-оол Монгуштуң, Санчай-оол Ооржактың, Алдын-оол Ховалыгының, Игорь Монгуштуң, Сергей Шагжының, Сергей Монгуштуң кириген үлүү улуг болур. Ол ышкаш Хөндергейден Александр Монгуш биле Аңгыр-оол Сатты, Шемиден Кызыл-оол Лүндүптү, Олег Кара-Салды, Теве-Хаядан Михаил Ооржакты, Сергей Ховалыгы, Дайын-оол Дуганчыны, Хайыракандан Николай Монгушту, Чадаанадан Калдар-оол биле Дадар-оол Монгуштарны, Болат-оол Сааяны, Ким Түлүштү база Оолак Байырны «Мени шыдыраага өөреткен, бедик чадаже үнер идиг берген кырган-ачаларым, акыларым» деп Орлан Владимировичиниң сактып чоруурун кончуг шын. Чүге дээрге, чүү-даа чүве уктуг-дөстүг болур.

«Үстүнде ады кирген хоочун шыдыраачылар-биле кады ойнап чорааным, чуртталгамның база бир аас-кежи!» деп шыдыраачы эмчи Орлан Сарыглар сактып чоруур.

Ам бо хүннерде кады ойнап чоруур эштери Меңгүн-оол Кууларны, Анатолий Чанзанны, Артур база Ширин Монгуштарны, Григорий Ооржакты, Сергей биле Дарый-оол Кууларларны, Аян-оол Дүлүштү, Алдын-оол Сундуйну, Доржу Кара-Салды шыдыраачы эмчи Чөөн-Хемчикти шыдыраа талазы-биле республикада сайзыраан кожуун деп атка чедирген деп үнелээни черле шын. Оларның соондан Чөөн-Хемчиктиң шыдыраачыларының 3-кү салгалы, Ужар Монгуш, Арат Ондар, Айвенго Ооржак, Адыг-оол Метке кожуунуң адын республика деңгелинде бедик камгалап чоруурлар.

Шыдыраага республиканың болгаш Тываның Наадымының 3-3 дакпыр чемпиону, шыдыраачы — эмчи Орлан Владимирович Сарыглар июль 6-да 55 харлаар. Ол 3 ажы-төлдүг, чонунуң аразында хүндүткелдиг ажылдап, чурттап чоруур. Ооң 30 ажыг чыл иштинде шыдыраадан аңгыда, шаңнаткан кожуун, хоорай, республика чергелиг хүндүлел бижиктери база хөй.

Юбилейлиг төрүттүнген хүнүнүң бүдүүзүндө Орлан Владимировичиниң шыдыраага кады ойнап чораан өгбелерин, эш-өөрүн, дуңмаларын дөгөрезин адап-сурап, сактып ооры ооң биче сеткилдин, чончу чоруун херечилеп турар.

Шыдыраага назы-хар турбазын барымдаалааш, Чөөн-Хемчиктиң ховар, төлептиг оолдарының бирээзи Орлан Сарыглар республикага болгаш Наадымга 3-3 дакпыр чемпион болган аттарынга немей 4-4, оон улаштыр 5-5 дакпыр деп аттар немээр соруктуг болуп турар.

/ Мерген КЫРГЫС.

Моолга хүлер медальды алган

Улан-Батор хоорайга болган «Тонж Манлай» национал хүреш маргылдаазынга Тывадан 4 элээди мөге киришкен. Элээди мөгелерниң бирээзи 11 харлыг Лопсан Монгуш 9-10 харлыг оолдар аразында хүрешкеш, хүлер медальды чаалап алган.

Моол чедир узун орук оларга чүгле тиилелгеже тура-сорукту оттурган дээрзин Лопсан Монгуш чугаалаан: «Улан-Батор хоорайга чедир 3 хонук

чоруп келдивис. Мындыг узун орукту эрткеш, шаңнал чок чанмас деп бодап алган бис. Түңнелинде, хүлер медальга төлептиг болдум».

Маргылдаалар соонда Моолдуң сураглыг мөгези Дашдондогийн Цогзол Улан-Баторнуң онзагай чараш черлеринге чедиргеш, бодунуң спортчу клувунче чалаан. Аңаа оолдарга хүрештиң аңгы-аңгы аргаларын көргүзүп, мастер-классты эрттирген.

Элээди спортчунуң чугаазы-биле алырга, ол 8 харлыында бир дугаар хүрешке киришкен. Ынчан ол хүрештиң аргалары болгаш дүрүмнерин эки билбес хирезинде үжүүрлежип каан. Оон эгелээш-ле хүреш спортунга сонуггалы оттуп келген.

Келир үеде кым болуксап турарын Лопсан мынчаар харыылаан: «Ам ол дугайын бодабайн тур мен, ынчалза-даа Күчүтен мөге атты албан чедип алып сорулгалы мен».

/ Бистиң корр.

Тос катап он чыл назы

Кижі бүрүзү назы-хар-ның бир улуг (60) база бир биче (12) эргилдезин эрттир чурттаар уjurлуг. А мээң кырган-ачам дөңгүп-ле 4 биче эргилдени эрткеш, 53 харлыында чок болду. Шуут чөнээш, кылаштап-даа шыдаваастааш. Бодум бир улуг, ийи биче эргилдени (84) эрткеш, ийи чыл ажыр чурттап чор мен. Амыдырал-чуртталганың экижээнинден назы-хар немежи келген. Ынчангаш 90 харлаары доозавыстың чаңчылывыс болуп кел чор. Хөгжүлдевис көстүп тур.

ЧАЖЫДЫМ-ДАА ЫШКАШ

Май 9. Кызылдың төп шөлү. Парад. 1945 чылдың июнь 24-тен бээр Тиилел-гениң бо парадын 77 катап көрүп турарым бо. Самалдайга болган баштайгы парадка чаңгыс рота шериг чыскаалган, аъттыг шериг оюн көргүскен, үш хире ыштыг шашки чазылдырган, дайынчы ырылар ырлашкан...

Бо чылдың май 9 – эң-не изиг хүн, булут безин чок. Парад соонда концерт эгелээр-ле, чоруур уjurга таварыштым.

Чадаг-тергелиг чоруп орумда, тротуарда бир кижі ыңай кайгап тур. Чанынга келиримге, аткаар басты – оруум муңгаш. Тергемден аңдарлы чыда, ол кижі-нің мойнундан куспактаныптым. Куспактаныпкан кижим хая көрнүп келзе-ле, неделя мурнунда Национал музейге 90 харын демдеглээн Чимит-Доржу Байырович Ондар бо каттырып тур. Мен база-ла каткымны туттунуп шыдавадым, Чер-ле каттыржып чугаалажыр улус бис.

2012 чылдың март 17. «Сүбедей» спорткомплекс. Москвадан келген Чимит-Доржу Байырович сцена кырында индирден улуска байыр чедиргеш, улус аразынга олурган мени база адап каап-

ты. Индирден дүшкеш-ле, меңээ келди. Ол чуруувусту көрүңерден, база-ла каттыржып олурар-дыр бис бе.

2017 чылдың ноябрь 3. ААН «Тываполиграфка» парлап турган «Основатель тувинской авиации» дээр номумну сөөлгү катап хынааш, ат салыр деп турумда, Чимит-Доржу Байырович Москвадан телефоннааш, «С Днем народного единения и Великого Октября!» – деп байыр чедирди. «Кидиспей дугайында ном үндүрүп тур мен» – дээримге, «Бо төөгүлүг болушкун дээш шуптуңарга байыр чедирип тур мен» – диди. Ынчангаш ооң байыр чедиргенин номнуң эң эгезинде «Первое поздравление из Москвы» дээн эгеде киридим. 90 харлыг бо даргам-биле ооң өрээлинге-даа, Улуг-Хемниң

эриинге азы кудумчуга-даа чугаалажырымга, чаңы мээң чажыдым ышкаш кижі-дир ийин.

КҮНЗЕК+ЭШ= КҮНЗЕГЕШ

2015 чылдың июнь 4-теги «Центр Азии» солунуң 8-ки арнында «Он родился 17 октября 1927 года в местечке Арбык. А в школе звали его Күнзеком» деп бижээн.

Бо-ла солунуң 7-ги арнында кара эге – «Мой брат Күнзек». Май 9-та 90 харын демдеглээн Дырбак

Халбыцовна ында мынча дээн: «Четыре года мы дружили, были друг другу братом и сестрой. Я его уважительно называла «Күнзек акым – брат мой Күнзек»

Юрий Шойдаковичиниң «Күнзек» деп-даа, «Күнзегеш» деп-даа адаттырып чорааны мени бо өг-бүлө-биле чоокшулаштырыпкан. Дырбак Халбыцовнаның меңээ адын салгаш берген «Тыва кожамыктар» деп номун көрүңерден: «Юрий Шойдаковичиниң оглу Күнзековичиге кожамыктар номун ак белээм кылдыр сундум». Мээң оларга тураскааткан «Ужа-тура чүткүп ор мен» дээр шүлүм «Чаа йөрээлдер» дээр номумда парлаттырган.

Юрий Шойдакович мени ыңай-бээр эдертиксээр. Бир ужуражылга соонда Башкылар билии бедидер инсти-

туттуң оралакчы директору Чымба Маадыр-оол сугга хондувус. Чымба Маадыр-оол ам 90 харлап турар Дырбак Халбыцовнаның чаңгысклассчызы чүве-дир. Бо чаңгысклассчыларның шуптузу Тывага билдингир улус – Альберт Танов, Доржу Бузур-оол, Салчак Мамбар-оол, Салчак Чигжит, Март-оол Даржаа... А Дырбак Халбыцовнаның Сүт-Хөлге чаңгысклассчызы – чаа 90 харлаан мээң каткыжы акым Чимит-Доржу Ондар.

Эрзин кожуунну үр удурткан сүт-хөлчү Моңгуш Аваа Чигжитовичиниң 90 харлаанынга база олуруштум.

Оюн Тарма Шойбанович 1929 чылда ТАР-ның Хереглекчилер ниитилелин даргалап эгелээш, райпо ажылындан чарылбаан. 92 харлыында тайгага ийи хондур диинчеди.

Эң-не баштай эртем

четкен

Эвээш тыва бирээзи сен.

Тозан туржук,

чүс-даа харны

Тоор хире эвес-тир сен.

Шой дег, каң дег, өгбем

Тарма,

Чолукшужуп,

көржүп чоруул.

Мугур 90 харлааның дээш,

Мурнуң орта

мөгейип каайн.

Мээң чаш турумда эмчим Барыңмаа Лопсаңовна Дажы-Норбу 94 харга бичи-ле четпеди. 93-түүнде бажыңының шалазын боду чуур, былаажырымга-даа, өл пөзүн меңээ бербес. 90 харлап турда иелээн эстең-недир танчылап турдувус. Эмчим база мээң-биле кады Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы.

Ачамның Севил дээр угбазының уруу Ирисинмааның хары 95 чедип тур. Моолдуң Хаан-Көгейде Ак-Сугга төрүттүнгеш, Шагаан-Арыгга шагдалап чораан Шагжаң Балдаң (Кодан-Бөөлдээр), Телерадиокомитетти директорлап чораан Сергей Юша болгаш өске-даа 90 харлыглар доруун чурттап чорлар. 9 катап 10 чыл назы доозавыска дораан келир-даа ышкаш.

/ **Чооду КАРА-КУСКЕ,**
ТАР үезиниң школачызы,
Тыва Автономнуг областың студентизи, агроному, Тыва АССР-ниң журнализи, ТР-ниң пенсионери.

Ховуга инектер оъттазын

Тываның улустуң артизи Люндуп Солун-оолдуң адын төрөөн чурту Бай-Тайга кожуунуң төвү – Тээли суурнуң төп кудумчузунга тыпсып, кожуунуң төөгүзүңге мөңгедэ арттыраалыңар, хүндүлүг бай-тайгажылар. Тээли суурнуң 90 чылынга тураскаадып, Степная кудумчузун хүндүлүг чаңгыс чер-чурттуувустуң ады-биле эде адаза деп бодалым илереттим.

Бо дээрге Тээли суурнуң архитектурлуг аян-шинчизинче, овор-хевиринче, харын-даа Бай-Тайга кожуунуустуң төөгүзүңче ханы, кол кичээңгей, сагыш салбайн турарывыстың көскү бадыткалы, чижээ, бо-дур.

Бай-Тайга кымның чуртул деп айтырыгны бүгү чонга таныштырар уjurлуг бис. Бистиң Бай-Тайга кожуунуустуң кудумчуларынга аттар тыпсып, төөгүвүске артырып болур ат-сураглыг чаңгыс чер-чурттуугларывыс хөй-ле болгай. Оларның бирээзи – Россияның база Тываның улустуң артизи Люндуп Солун-оол. Тыва национал театрың «алдын фондузунче» ады кири бижиттинген, бүгү тыва чоннуң чоргааралын, хүндүткелин бодунуң салым-чаянныг уран талантызы-биле чаалап алган.

Тээлиниң Степная кудумчузунда шупту өөредилге-кижизидилге угланышкынның албан-организациялар турар: Х.К. Тойбухаа аттыг чурулга школазы, Дамба Хүреш-оол аттыг уругларның уран чүүл школазы, чаа туттунган «Белек» уруглар сады, кожуунуң өөредилге-бүдүрүлгө комбинады.

Бичии чаштарга төрөөн суурунга ынакшылды, чоргааралды, ооң төөгүзүңче сонургалын оттурар, өөредир, билиндирер уjurлуг бис. Ховуга хөй хой-өшкү, инектер одарлазын, а Люндуп Солун-оол кудумчузунга келир үениң хөй талантылыг, салым-чаянныг оолдар, кыстары өөренип, кижизиттинер-ле болзун деп йөрээдим.

/ **Седип-оол ИРГИТ.**

Бай-Тайга кожуун,

Тээли суур.

Бежен чылдаан хоочуннар бис

1972 чылдың май 25-те школаның «Сөөлгү коңга» байырлалында ак фартуктарлыг, ак хөйлеңнерлиг, шиник кеттинген оолдар, кыстар амыдыралдың делгем оруунче шилчээнер. Оон бээр мугур 50 чыл эрткен.

Бежен чыл дээрге барык кижі назыны. 50 чыл бурунгаар байырланчыг, муңгаранчыг-даа сөөлгү коңгага үдеттирген оолдар, кыстар ам кырган-ава, кырган-ача, харын-даа энелер апаргылаан. Оларның аразында кандыг мерегежилдиң кижилери чок дээр. Эрге-хоойлу ажилдакчылары, күрүне ажылының, партия, комсомолдуң хоочуннары, малчыннар, бөдүүн ажилчыннар, башкылар, эмчилер, культура ажилдакчылары

дээш кымнар-даа бар. 50 чылдар эртсе-даа, ам-даа тура-соруун салбаан, баштак, хөглүг, амыдыралга чүткүлдүг, бот-боттарын деткишкен, арга-сүмелешкен, аныяк-өскенге үлегер-чижээн көргүскен «коктуг» хоочуннар бис.

Бежен чылдаан байырлалывыстың үезинде башкыларывыс кезээ мөңгедэ биске үлегер болуп чоруурун сактып чугаалаштывыс. Ылаңгыя школа директору Сүүр-оол Хүргүлекович Ондар оолдарны баштап алгаш, хол бөмбүү, теннис ойнаар турганнар. Оюн үезинде бөмбүктү соора хаптарга, «Эйт, аал, эйт, канчап бардың» дээри таан чаптанчыг.

Интернатка бисти «девоньки, красавицы, просыпайтесь» – деп оттурар орус омактыг кижизидикчи башкывыс

таан аянныг ийин. Чеже-даа удук-савыңза, башкының чылыг-чымчак сөстеринге туруп кээр сен.

Бис 9 класстар ак корпуска, 10-нар кара корпуска чурттап турган. 10 класстарны «кара корпус акыйлары, угбайлары» дээр-ле болгай бис. Аравыс 1–2 хар-даа болза, ол хире хүндүлээчел турган-дыр бис.

Школавысты доосканывыстан бээр 50 чыл оюн демдеглеп тура, үежилеривиске быжыг кадыкшылды, өөрүшкүнү, турушту күзээр-дир мен.

Тывавыстың сайзыралынга ам-даа билиңер, күжүңерни берип, аныяк-өскенге үлегер-чижек болуп чорууруңарны күзедим.

/ **Анна ЧЫМЫЖЫК,**

башкы.

Ак-Төл суур.

"ЭНЕРГОСТРОЙ"
КХН тускайжыттыг хуу туугжу
МАГИСТРАЛЬНАЯДА МИКРОРАЙОН

+7 923-559-5000
+7 923-265-1045

Түсүн калар чоттотканы: 2021 чылдан октябрь 8-тен
№ 10 / 1740200-62-1, 63-1, 64-1, 65-1, 66-1,
67-1, 68-1, 69-1, 70-1, 71-1

ТЫВА МЕДИАГРУПП

ГАОУ РТ «ИД» Тывамедиагрупп» предлагает большой выбор сувенирной продукции с нанесением логотипа Вашей организации на заказ, а также полиграфические услуги любого уровня сложности в г. Кызыл.

СУВЕНИРЫ
С ВАШИМ ЛОГОТИПОМ

tuvamedia@bk.ru
г. Кызыл, ул. Красноармейская, д. 100, каб. 309
8(394-22) 2-18-10, 8-923-267-0749

ПОЧТА РОССИИ

Подарите подписку
детям и пожилым

- ☒ детскому дому
- ☒ школе-интернату
- ☒ дому малютки
- ☒ дому престарелых
- ☒ библиотеке и ВУЗу
- ☒ хоспису

Благотворительная акция

podpiska.pochta.ru

Дерево Добра

СВЕДЕНИЯ О РАЗМЕРЕ И УСЛОВИЯХ ОПЛАТЫ ПЕЧАТНОЙ ПЛОЩАДИ ДЛЯ ПРОВЕДЕНИЯ ПРЕДВЫБОРНОЙ АГИТАЦИИ В ГАЗЕТЕ «ШЫН»

Зарегистрированным кандидатам и избирательным объединениям, принимающим участие на дополнительных выборах депутатов Верховного Хурала (парламента) Республики Тыва третьего созыва и выборах депутатов муниципальных образований Республики Тыва, назначенных на 11 сентября 2022 года, будет предоставляться печатная площадь для публикации агитационных материалов на платной основе.

1 кв/см внутри газеты	30 рублей
1 кв/см на последней полосе газеты	35 рублей
Написание статьи до 2000 знаков	3000 руб.
Написание статьи до 3000 знаков	5000 руб.
Написание статьи до 6000 знаков	8000 руб.
Перевод текста	25 руб. (1 слово)
Цена газеты в розницу	20 руб. (1 шт.)

Цены приведены в рублях РФ и НДС не облагаются.

Материалы (на бумаге и электронном носителе) принимаются в редакции по адресу: г. Кызыл, ул. Красноармейская, д.100, 2 этаж, каб. 309 Телефон/факс: 8(39422) 2-18-10

Email: tyvamedia@bk.ru

Утерянный аттестат об основном общем образовании №01718001548880, выданный 14.06.2008 г. МБОУ СОШ № 2 г. Кызыла на имя Хертек Орлана Омаковича, считать недействительным.

Свадебные
платья

В НАЛИЧИИ И НА ЗАКАЗ

Обр. ул. Полевая, д. 6
Т: 8-983-366-28-88

АЛДЫН, МӨҢҮН САДЫП АЛЫР МЕН.
ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРНЫ
ДҮРГЕНИ-БИЛЕ СЕПТЕП КЫЛЫП ТУРАР.
МӨҢҮН ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРЖЕ
35% ЧИИГЕЛДЕЛИГ.
ЮВЕЛИРЛИГ САЛОН
"ЗОЛОТАЯ ЦЕПЬ"

АДРЕЗИ:
КОЧЕТОВ КУДУМЧУЗУ, 49
2 ДУГААР КАЪТ.
8-923-338-9188

SOS деп бижиктиг ХАРТЫГАЛАР

Бо чазын Москва хоорайда «Витасфера» деп питомникке төрүттүнген чаш хартыгаларны 18–20 хонук болганда, Мурнуу Сибирь регионнарында хартыга уяларынга чедирип каан. Араатан куштар аңаа доругуп өзүп келген. Алтай хартыгазы ховартаан араатан куштарга хамааржыр. Орнитологтар ховар куштуң турар черин төтөглекчилерден чажырар сорулга-биле ол черни тодаргай адавайын турар.

Черлик хартыга төрээн биле азыранды төлүн ылгап шыдавас. Кайызын-даа дөмей чөмгөрер, азырап өстүрер. Ховар куштуң санын көвүдөдир сорулга-биле эртемденнер бо органы 2017 чылдан тура ажыглап келген. Новосибирскиде Россияның араатан куштарын шинчилээр черниң волонтерлары сес бичии хартыганы хостуг салып үндүрер мурнунда, куш бүрүзүнүң думчуунга болгаш даванынга SOS деп татуировканы бижип каан. Ол бижик куштарга хора чедирбейн ту-

рар. Кандыг-даа дылдыг чоннарга ол сөс билдингир. Араб чурттарында хартыга-биле аңнаарынга ынак улуска садып-саарар дээш, хартыгаларны төтөглекчилер тудуп ап турар. SOS бижиктиг хартыганы тудуп алгаш, ону садып шыдавас. Хевир-дүрүзү үрелген бараанны дөмей-ле салыр апаар дээрзинге орнитологтар бүзүрөп турарлар.

– SOS деп бижикти анаа татуировка кылыр машинка дузазы-биле дыка дүрген чурунтувус. Ол аарышкылыг эвес болур. Новосибирскиниң черлик дириг амытаннар азыраар төвүнүң волонтерлары тату-мастерлер болган. Татуировка ол сес-даа кушту төтөглекчилерден камгалаар дээрзинге идегеп турар бис. Черлик куштарга бодаарга, питомниктиң азырал куштары шоолуг үнелиг эвестир ийин – деп, Россияның араатан куштарын шинчилээр болгаш камгалаар четкиниң орнитологу Елена Шнайдер тайылбырлаан.

Бүгү-делегейниң бойдус

камгалалының төвүнүң эксперттери июнь айның дургузунда хартыга уяларын хайгаарап, иези чок турда, кырзаларны, күскелерни бүдүү чедирип, чемиш тыварынга дузалап келген. Беш хартыгага GPS-трекерлер кошкаш, оларның салым-чолун шинчилеп көөр деп турар.

2017–2022 чылдарда кара хартыганың 73 азыранды оолдарын черлик куш уязынче кири салган. GPS-трекер дузазы-биле оларның кайда ужуп чоруп турарын шинчилеп турар. Азыранды куштарның бирээзи эрткен чылын өскөн-төрээн черинче чанып келген. Питомникке частып келген куш оолдарын хартыга уязынга аппарып каарга, ол куш бойдуска боду чурттап чаңчыга бээр.

– Кара-хүрөң өңнүг алтай хартыга чараш өңнүг болганы дээш когарап турар. Эң баштай кара хартыганы араб чоннары хартыга-биле аңаар дээш тудуп эгелээн. Шейхтер чараш куш дээш кайгамчык хөй акшаны

төлээринге белен. Черлик куштарны үнелеп турар, а питомникке өскөн азырал куштар оларга херек чок. Сөөлгү чээрби чыл дургузунда кара хартыгаларның саны ийи катап эвээжей берген. Алтай хартыга чүгле Мурнуу Сибирьниң девискээринде кызыы черде артып кал-

ган – деп, Бүгү-делегейниң бойдус камгалаар фондузунуң Алтай-Саян экологтуг регионнарында улуг координатору Александр Карнаухов чугаалаан.

/ Татьяна ИВАНЦКАЯ,
Россияның WWF төлээ чериниң парлалга секретары.

БҮГҮ-РОССИЙЖИ ӨГ-БҮЛЕ ХҮНҮНДЕ

Июль 8- Бүгү-российжи өг-бүле хүнү

Өг-бүле, ынакшыл болгаш шынчы чорук хүнүн Россияның Президентизиниң Чарлыгы-биле албан ёзу байырлалы кылдыр чарлаан.

Республикага өг-бүлениң үнелиг билиглерин быжыглаар база кадагалаар угланышкынныг байырлыг хемчеглерни эрттирер дээрзин Тываның Чазаның парлалга албаны дыңнадып турар.

Байырлал хүнүнде дөртөн болгаш оон-даа хөй чылдар иштинде кады чурттап келген өг-бүлелерниң болгаш төлөптүг үлөгерлиг өг-бүлелерге байыр чедирер чаңчылчаан эзулалды эрттирер. Ада-иелерге болгаш уругларга чогаадыкчы мөөрейлерни, спортчу маргылдааларны, онлайн викториналарны, арга-сүмө кадар консультация шөлчүгештерин тус-тузунда организастаан.

Июль 8-те «Өг-бүле – бүгү чүүлдүң эгези» деп байырлал концерт кожууннарның төвүнге,

бүгү суурларынга болур.

Өг-бүле, ынакшыл болгаш шынчы чорук байырлалының демдээ кылдыр ромашка деп чечекти шилээн. Буругу өгбелеривис ол чечекти «хой караа» деп адап чорраан. Республиканың шупту кожууннарынга бо неделяның эгезинде «Байырлалдың демдээ – ромашка чечек» деп акцияны чарлаан. Ромашка чечээн кудумчуларда, хөйниити черлеринде, тудугларның ханаларында, бажыңнарының херимнеринге чуруп, каастап шимээр. Өг-бүлениң демдээн илереткен чечекти көргүскен чараш откриткаларны, баннерлерни кылып болур.

Көдээ культура бажыңнарынга чогаадыкчы өг-бүлелерниң киржилгези-биле «Ынакшылга бүргеткен өг-бүле кезээде идегелдиг болгаш быжыг» деп хөгжүмнүг байырлал болур.

Республикада чайгы дыштанылга лагерьлеринге

уругларның киржилгези-биле «Ромашковое счастье» деп флэш моб эрттирер. «Өг-бүлөм – байлакшылым» деп викторина, «Мээң найыралдыг болгаш аас-кежиктиг өг-бүлөм» деп чурук мөөрейи база болур.

Июль 6–8 хүннеринде республиканың консультация төптеринге «Ажык эжиңтер хүнү» болур. «Аас-кежик чечээниң чеди бүрүзү» деп темага хамаарыштыр өг-бүлелерге педагог, психолог специалистер арга-сүмени берип, методиктиг дузаны чедирер.

Ажык эжиңтер хүнү Кызыл хоорайның 8 дугаар школазынга, 17 дугаар уруглар садынга, Шагаан-Арыг хоорайның «Челээш» уруглар садынга, Ак-Довурак хоорайның «Сказка» уруглар садынга, Мугур-Аксы суурнуң 1 дугаар школазынга болур.

Кожууннарның төп эмнелгелери, республиканың Перинаталдыг төвү июль 8-те «Ажык эжиңтер хүнү» эртти-

рер дээрзин чарлаан.

Чаш төлдерни байырлыг езу-биле божудулга бажыңындан үндүр бижип, эргим ынак ада-иезиниң чылыг болгаш чырык бажыңынче үдээр.

Өг-бүле тудуп, кады чурттап келгенинден бээр мугур санныг байырлалын демдеглээр өг-бүлелерниң байырлыг чыскаалын кожууннарның ЗАГС албан черлери эрттирер. Бо чылын «алдын» кудазын (50 чыл оюн), «рубин» кудазын (40 чыл оюн), «шуру» (коралл) кудазын (35 чыл оюн) демдеглээр өг-бүлелер шупту аңаа киржир.

Өг-бүле хүнүнде байырлыг бадылажылга эзулалы болур. Чаа-Хөл кожуунда кады чурттап турар-даа болза, ам-даа бадылашпаан өг-бүлелерге ЗАГС-тың специалистери тускай үнүүшкүннү организастаар. Өг-бүле хүнүн тава-рыштыр оларның чурттап турар черинге бадылажыр эзулалды эрттирер. Өг-бүле хүнүнге тураскаат-

кан кол байырлыг хемчег республиканың найысылалынга Өг-бүле парыгынга июль 8-те 10.00 шакта эгелээр.

Ада-иелерге болгаш бичии уругларга кадык чаагай амыдырал болгаш өске-даа чугула айтырыглар талазы-биле консультация бээр тус-тус организацияларның, ведомстволарның төлээлери аңаа келир.

Республиканың үлөгерлиг өг-бүлелеринге «Ынакшыл болгаш шынчы чорук дээш» медаль тыпсыр эзулал база аңаа болур.

Июль 8-те Өг-бүлелерниң спартакиадазы «Совет Тываның 5 чылы аттыг» стадионга болур. Спортчу хемчегге киржир күзелдиг өг-бүлелер билдиришкенин июль 7-де 16.00 шакка чедир электронуг почтаже usm_18@mail.ru чорудар. Харылзажыр телефону: 8 (394-22)-3-00-30.

Республиканың Спорт яамызы спартакиаданың дүрүмүн Контакттыда арнында чарлап каан дээрзин дыңнадып турар.

/ Арынны Р. ДЕМЧИК
очулдурган.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

Тыва Республиканың
Чурагайлыг хөгжүлдө яамызы.

Кол редактор
Н.В. САТ.

Редакцияның болгаш
үндүрүкчүнүң адреси:
667000 Тыва Республика Кызыл
хоорай, Красноармейская, 100,
каб 29,32

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Редактор – 2-01-35

Чарлал килдизи – 2-18-10

Солун чыскаакчылары:

С. Н. Монгуш, А. К. Ооржак –
2-17-94

Корректор: Ч. Н. Мачык,
А. А. Лагбы – 2-17-94

Харылзаа, информация
технологиялары болгаш массалыг
коммуникациялар адырынга
хайгаарал талазы-биле федералдыг
албанның Тыва Республика талазы-
биле эргелели «Шын» солунну 2012
чылдың декабрь 3-те бүрүт-кээн
Херчилелдин дугазары –

ПИ №ТУ17-00068.

Солунну «Тываполиграф» АН-ге
пар лаан.

(Индекс: 667000. Тыва Республика,
Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1)

Солунда парлаттыг материал-
дарның авторларының бодаалдары
редакцияның туружу-биле дүүшпейн
барып болур. Айыттыг саннары бол
гаш өске-даа фактылары, дыңнадыг-
лары дээш авторлар боттары харыылаар.

Чагыдылга индекиси:
хуу кижилер-ге – П6855,
организацияларга – П6860

Солун неделяда ийи катап үнер
(среда, суббота).
Номерни парлалгаже дужааганы
график езугаар – 21.00, херек кы-
рында – 18.00.
Солун келбейн барганда, 2-11-52
телефон че долгаар.

Солуннуң сайтызы:
shyn.ru

Электронуг почтазы: shyntuva@
mail.ru
shyntuva@yandex.ru
Неделяның тиражы
6966 кезек

2022 ЧЫЛДА «ШЫН» СОЛУННУҢ
ЧАГЫДЫЛGAZY:
БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН
ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА – 765 рубль.
ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР – 1005,20
рубль.
Тел.: 2-01-35